

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Dmitri Birjukov

**RELIGIOONI JA RELIGIOOSSUSE ROLL INDIVIIDI
SOTSIAALKAPITALI KUJUNEMISEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Anneli Kaasa

Tartu 2016

Soovitan suunata kaitsmisele

(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud “ “ 2016. a

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Sotsiaalkapitali ning religiooni ja religioossuse teoreetiline käsitlus	6
1.1 Sotsiaalkapitali olemus	6
1.2 Religioon ja religioossus ning nende seos sotsiaalkapitaliga	14
1.3 Ülevaade varasematest empiirilistest uuringutest	23
2. Sotsiaalkapitali komponentide ning religiooni ja religioossusega seotud näitajate vaheliste seoste analüüs Euroopa näitel	32
2.1 Andmed ja meetodika	32
2.2 Sotsiaalkapitali näitajate tase usundite ja religioossuse tasemete lõikes.....	39
2.3 Religiooni ja religioossusega seotud näitajate seos sotsiaalkapitali elementidega	52
Kokkuvõte	64
Viidatud allikad	68
Lisa 1. Euroopa Sotsiaaluuringu küsitlusest analüüsi valitud küsimused.....	75
Lisa 2. Sotsiaalkapitali ja religioossusega seotud näitajate omavaheline korrelatsioon.	77
Summary	78

SISSEJUHATUS

Tänapäeval räägitakse üha rohkem suurest sidemete võrgustikust kui tähtsast tegurist elus edasi jõudmiseks. Sotsiaalteadustes nimetatakse antud nähtust sotsiaalkapitaliks. Indiviidi tasandil suuremat sotsiaalkapitali omavad isikud võivad tänu nendes võrgustikes olemasolevatele potentsiaalsetele ressurssidele. Makrotasandil soovivad riigid suuremat sotsiaalkapitali taset, kuna see vähendab transaktsiooni kulusid, soodustab majanduskasvu (Knack, Keefer 1997: 1252; Forte *et al* 2015: 58), vähendab kuritegevust (Buananno *et al* 2009: 162) ning annab ka teisi hüvesid. Seega on oluline aru saada, mis tegurid põhjustavad sotsiaalkapitali kasvu ning miks ühtedel indiviididel või riikidel on kõrgem sotsiaalkapitali tase kui teistel.

Viimastel aastatel on teadlased uurinud sotsiaalkapitali allikaid nii piirkonna kui indiviidi tasandil. Võrreldes teiste võimalike sotsiaalkapitali allikatega on suhteliselt vähe käsitletud religiooni ja religioossust. Lisaks paljude tööde tulemused varieeruvad, kuna autorid kasutavad erinevaid meetodeid ja andmeid. Kõige tuntumatest töödest võib välja tuua selliseid autoreid nagu Halman ja Luijckx (2006), ning Berggren ja Bjornskov (2011).

Antud teema on autori arvates oluline näiteks migrantide integratsiooni poliitika kujunemisel. Eriti Euroopa kontekstis on praegu aktuaalne pagulaste vastuvõtmine. Tõenäoliselt need, kel oli suhteliselt kõrge sotsiaalkapitali tase ühes elukohas, koguvad sotsiaalkapitali kiiremini ka uues elukohas, ja seega neil on kergem integreeruda ühiskonda. Kui oletada, et erinevatel religioonidel on erinev mõju indiviidi sotsiaalkapitalile, siis võttes arvesse migrantide religioosset tausta, saavad poliitikakujundajad paremini hinnata erinevate integratsiooniprogrammide efektiivsust.

Käesoleva tööga soovib autor täiendada olemasoleva kirjandust saamaks selgemat pilti sellest, milline seos on sotsiaalkapitali ja religiooni vahel. Seega on bakalaureusetöö

peamiseks eesmärgiks selgitada Euroopa näitel välja, milline on religiooniga seotud näitajate seos indiviidi sotsiaalkapitali elementidega.

Eesmärgi saavutamiseks püstitas autor järgmised uurimisülesanded:

- selgitada sotsiaalkapitali olemust,
- iseloomustada religiooniga seotud näitajaid sotsiaalkapitali vaatenurgast,
- anda ülevaade varasematest empiirilistest uuringutest,
- anda ülevaade kasutatud andmetest ja metoodikast,
- analüüsida sotsiaalkapitali taset erinevate religioonide ja religioossuse tasemete lõikes,
- analüüsida korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi abil religiooni ja religioossuse näitajate seost sotsiaalkapitali elementidega.

Bakalaureusetöö esimese peatüki esimeses alapeatükis räägitakse sotsiaalkapitali olemusest. Välja tuuakse olulisimad käsitlused, nende erinevused ja nende käsitluste kriitika. Lisaks tuuakse välja sotsiaalkapitali põhielemendid ja nende kõige levinumad allikad indiviidi tasandil. Teises alapeatükis selgitakse kuidas käsitletakse religiooni ja religioossust sotsiaalteadustes. Samuti antakse ülevaade sellest, milline mõju võib avaldada religioon ja religioossus erinevatele sotsiaalkapitali elementidele. Teoreetilise osa viimases alapeatükis tehakse ülevaade varasematest empiirilistest uuringutest ning olulisematest tulemustest. Üldistades varasemate tööde tulemusi, teeb autor religiooni ja religioossuse ning sotsiaalkapitali vahelistest peamistest seostest järeldusi. Lisaks, tuuakse välja milliseid mainituteid järeldustest kontrollitakse töö empiirilises osas.

Bakalaureusetöö empiirilise osa esimeses alapeatükis tehakse ülevaade kasutatavatest andmetest ning analüüsi meetoditest. Lisaks tuuakse statistikat Euroopas esitatud religioonide ning religioossusega seotud näitajate kohta. Teises alapeatükis uurib autor, kas erinevate religioonide ja religioossuse tasemete lõikes on sotsiaalkapitali tase erinev. Viimases alapeatükis viiakse läbi korrelatsioonanalüüs ning seejärel ka faktor- ja regressioonanalüüs. et selgitada välja, kas religiooni ja religioossusega seotud näitajate ja sotsiaalkapitali elementide vahel on statistiliselt oluline seos.

Märksõnad: sotsiaalkapital, religioon, religioossus.

1. SOTSIAALKAPITALI NING RELIGIOONI JA RELIGIOOSSUSE TEOREETILINE KÄSITLUS

1.1 Sotsiaalkapitali olemus

„Sotsiaalkapital“ on suhteliselt uus termin. Tänapäevases tähenduses kasutatakse seda umbes 30 aastat. Selle aja jooksul on see kontseptsioon kogunud suurt populaarsust ning seda kasutatakse mitmetes sotsiaalteaduste distsipliinides. Mõned autorid kirjeldasid seda kontseptsiooni juba ammu, sotsiaalkapitali terminit otseselt mainimata. Näiteks A. Tocqueville rõhutas oma töös, et inimeste koostöövalmidus on tähtis tegur demokraatia tugevnemisel (de Tocqueville 1832, viidatud Field 2003: 5 kaudu). Terminit „sotsiaalkapital“ kasutati juba 19. sajandil, kuid üks esimestest, kes kasutas seda väljendit tähenduses, mis on sarnane sellele, kuidas seda kasutavad kaasaegsed teadlased, on Lyda J. Hanifan (Putnam 2000: 19). Ta mõistis sotsiaalkapitali kui ühiskonna ning selle vaimu ja ühistegevuste progressiivse ehitamise viisi (Castiglione *et al* 2008: 2).

Hanifani ideed ei arenenud edasi ning tol ajal ei pakkunud väga suurt huvi teaduslikule ringkonnale. Järgneva 50-60 aasta jooksul sotsiaalkapitali ei uuritud. 1950.- 1970. aastatel käsitlesid seda terminit mõned autorid, püüdes täiendada hariduse ja inimkapitaliga seotud erialakirjandust. (Castiglione *et al* 2008: 2)

Arvatakse, et esimesed süstemaatilised käsitlused olid iseseisvalt välja töötatud kahe autori – Pierre Bourdieu’ ja James Coleman’i poolt (Portes 1998: 3-5). Coleman defineeris sotsiaalkapitali selle funktsiooni kaudu järgmiselt: „Sotsiaalkapital on objektide (*entities*) variatsioon, millele on iseloomulikud kaks ühist tunnust: nad koosnevad mõnest sotsiaalse struktuuri aspektist ning nad hõlbustavad nende indiviidide tegevust, kes on antud struktuuri sees“ (Coleman 1988: 98). Tema käsitluse järgi

eksisteerib sotsiaalkapital inimestevahelistes suhetes, millest koosneb indiviidide sotsiaalne struktuur (*Ibid*: 100).

Coleman arvas, et sotsiaalkapitali kujunemise analüüs oli seostavaks lüliks kahe vastanduva lähenemise vahel. Esimese lähenemise järgi toimub sotsiaalne tegevus sellepärast, et indiviidid järgivad alati oma isiklike huve ja eesmärke. Analüüsisides Colemani töid, Portes (1998: 6) rõhutab, et tuleb eristada sotsiaalkapitali omanikke (*the possessors*) – need, kes omavad sotsiaalkapitali, sotsiaalkapitali allikaid (*the sources*) ehk neid, kes annavad ligipääsu ressurssidele, ning ressursse ehk seda, mida sotsiaalkapitali omanikud soovivad saada. Esimese lähenemise kohaselt annavad – sotsiaalkapitali allikad sotsiaalkapitali omanikele ligipääsu ressurssidele sellepärast, et nad loodavad tulevikus saada mingeid ressursse vastutasuks. Sellist lähenemist sotsiaalkapitali analüüsis võib põhjendada Colemani püüdlusega rakendada majandusteaduses tuntud ratsionaalse valiku teooriat (*rational choice theory*). Teise lähenemise järgi jagavad indiviidid ressursse teisel põhjusel: nad tunnevad kohustust seda teha, kuna nad on harjunud järgima teadaolevaid norme. (Castiglione *et al* 2008: 3)

Bourdieu arvas sarnaselt Colemanile, et sotsiaalkapitali olemus seisneb ressurssides, mis on kättesaadavad indiviidile, kellel on palju erinevaid sotsiaalseid võrgustikke. Tema definitsioon kõlas järgmiselt: „Sotsiaalkapital on reaalse või potentsiaalsete ressursside kogum, mida indiviid või indiviidide grupp saab tänu enam või vähem institutsionaliseeritud vastastikusel tutvusel või tunnustamisel põhinevate suhtevõrgustike omamisele“ (Bourdieu, Wacquant 1992: 119). Siiski oli tema huvi sotsiaalkapitali kontseptsiooni vastu tingitud teisest motiivist võrreldes Colemaniga. Ta vaatles seda kui üht komponenti oma sotsiaalse reproduktsiooni (*social reproduction*) teoorias (Bourdieu 1986: 243). Selle teooria järgi on majanduslik, kultuurne ja sotsiaalkapital peamised kapitali liigid, mille kaudu peavad ressursid olema akumulieeritud, et indiviidid oleksid edukamad. Kapitali suurus sõltub suurel määral perekondade ja gruppide võimest kanda ressursid üle tulevastele põlvkondadele. Kui Coleman leidis, et sotsiaalkapitalist võidavad kõik ühiskonna liikmed võrdselt, siis Bourdieu arvas, et sotsiaalkapitalile on olemas ligipääs ainult privilegeeritud gruppidel, kes akumulieerivad seda, et säilitada oma võimupositsiooni.

Kuigi Bourdieu ja Colemanit võib pidada sotsiaalkapitali kontseptsiooni „loojateks“ ja selle arendajateks ning nende panust on raske alahinnata, peetakse sotsiaalkapitali termini laia leviku põhjustajaks Robert Putnami. Tänu tema raamatutele „Making Democracy Work“ (Putnam *et al* 1993) ja „Bowling Alone“ (Putnam 2000) kogus sotsiaalkapital ja selle uurimisvaldkond tähelepanu mitte ainult sotsioloogide ringkonnas, vaid ka teiste valdkonna tegijatele, sh majandus- ja poliitikateadlastele. Erinevalt Bourdieu’st ja Colemanist, uuris Putnam sotsiaalkapitali piirkonna või regiooni tasandil. Oma esimeses töös „Making Democracy Work“, üritas ta seletada Itaalia põhja- ja lõunaregiooni arengu vahet sotsiaalkapitali taseme erinevusega. Teises raamatus käsitles ta Ameerika Ühendriikide sotsiaalkapitali ning väitis empiiriliste andmete põhjal, et alates 1960. aastatest on sotsiaalkapitali tase USA-s langenud. Samuti tõi ta välja, miks see on oluline probleem ja kuidas seda lahendada. Kuigi sotsiaalkapitali määratlus ei ole tema töödes alati täpselt ühesugune, on selle põhiolemus sama. Ta arvas, et sotsiaalkapitali olemus seisneb sellistes sotsiaalse elu aspektides nagu võrgustikud, normid ja usaldus, mis võimaldavad ühiskonnaliikmetel tegutseda efektiivsemalt ühiste eesmärkide nimel (Putnam *et al* 1993: 167).

Ülalmainitud klassikalisi sotsiaalkapitali käsitlusi on ka kritiseeritud. Colemani kriitikast võib välja tuua järgmised aspektid. Esiteks kaldus ta ületähtsustama lähedaste või tihedate võrgustike rolli ning alahindama nõrkade suhete rolli (Portes 1998: 6). Teiseks arvas ta, et individualismil on oluliselt negatiivne mõju sotsiaalkapitalile, kuid ei esitanud ühtegi empiirilist tõendust selle kohta (Field 2003: 28). Samuti kritiseeriti Colemani põhjusel, et ta nägi sotsiaalkapitalis ainult positiivseid külgi ega pööranud suurt tähelepanu sellele, et sotsiaalkapitalil võivad olla ka negatiivsed tagajärjed (Field 2003: 28). Kuna paljud uuringud näitavad, et sotsiaalkapitali tõepoolest annab ühiskonnale palju soovitavaid tulemusi nagu:

- transaktsioonikulude vähenemine (Fukuyama 2001: 10; Esser 2008: 24);
- kuritegevuse vähenemine (Buananno *et al* 2009: 162);
- tervise paranemine, suremuse vähenemine (Kawachi *et al* 1997: 1493-1494; Kawachi *et al* 1999: 1190) ja
- majandusareng (Knack, Keefer 1997: 1252; Forte *et al* 2015: 58),

siis paljud teadlased lihtsalt eeldavad, et sotsiaalkapital on iseenesest positiivne nähtus (Field 2003: 72).

Putnami kritiseeriti ka sotsiaalkapitali negatiivsete aspektide ignoreerimise pärast. Vaatamata sellele, et Putnam pühendas peatüki oma raamatus sotsiaalkapitali „tumedale küljele“, ei pidanud ta negatiivseid aspekte piisavalt tähtsateks, arvates, et positiivsed aspektid kaaluvad üle negatiivsed (*Ibid*: 36).

Bourdieu' käsitlemise kohta ei saa öelda, et ta ignoreeris sotsiaalkapitali negatiivseid tagajärgi, kuna ta arvas, et sotsiaalkapitalist võidavad need, kes omavad staatust, püüdes säilitada oma võimu ning kaotavad need, kes staatust ei oma. Sellepolest erineb Bourdieu' arusaam sotsiaalkapitalist Coleman'i käsitlesest, kuna Coleman arvas, et sotsiaalkapitalist võidavad kõik. Samuti kritiseeriti Bourdieu' ja Coleman'i käsitlusi sellepärast, et nad ei andnud piisavalt selget vastust küsimusele, mis motiivid ajendavad indiviide osalema omavahelistes transaktsioonides ning loobuma ressurssidest, andes ligipääsu teistele indiviididele, saamata sellest kohest kasu (Parts 2006: 20).

Putnam sai kriitikat ka selle tõttu, et näitajad, mida ta kasutas sotsiaalkapitali mõõtmiseks, on vananenud, ning ei kajasta tänapäeva situatsiooni (Field 2003: 37). Näiteks ühe indikaatorina kasutas ta ajalehtede lugemise aktiivsust, kuid interneti levikuga on loogiline, et see aktiivsus langeb.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Bourdieu'd, Coleman'i ja Putnami võib pidada sotsiaalkapitali kontseptsiooni klassikalisteks autoriteks ning selle teooria rajajateks. Kasutades erinevaid lähenemisi ja motiive, töötasid Bourdieu ja Coleman sõltumatult, välja sotsiaalkapitali teoreetilise raamistiku indiviidi tasemel, nähes sotsiaalkapitali kui ressursse, mis on kättesaadavad indiviidile tema võrgustike kaudu. Putnami tööd põhjustasid sotsiaalkapitali termini populaarsuse kasvu ning laiendasid kontseptsiooni kollektiivide ning kogukondade tasemeni. Putnam arvas, et keskset rolli sotsiaalkapitali kujunemisel mängivad sotsiaalsed võrgustikud, normid ja usaldus. Tabelis 1 on esitatud kolme autori käsitleste põhiseisukohad, nende olulised tööd ja nende käsitleste kriitika.

Tabel 1. Sotsiaalkapitali klassikaliste autorite käsitlused

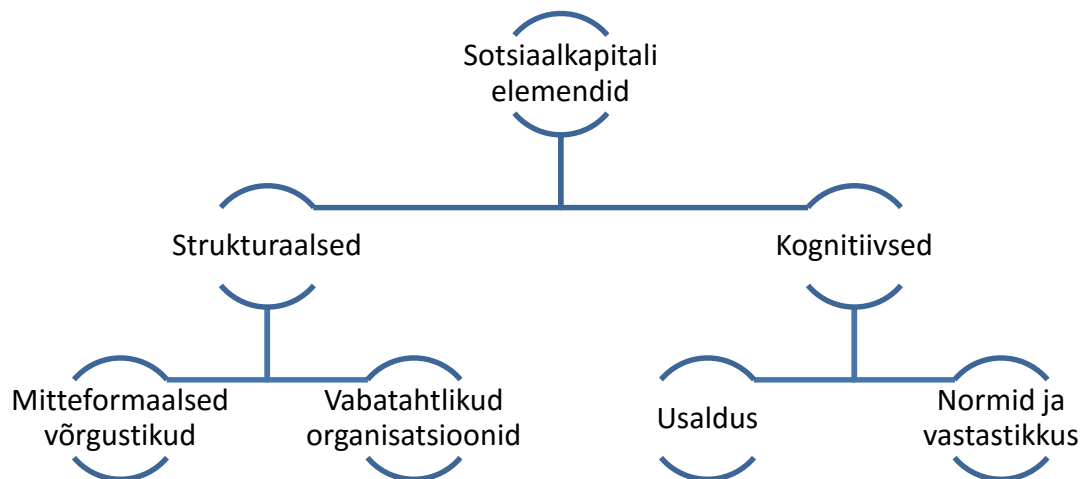
Autor	Tähtsaimad tööd	Põhiseisukohad	Kriitika	
P. Bourdieu	„Le Capital Social“ (1980); „The forms of Capital“ (1985)	Sotsiaalkapital on reaalse või potentsiaalsete ressursside kogum, mida indiviid või indiviidide grupp saab tänu enam või vähem institutsionaliseeritud vastastikusel tutvusel või tunnustamisel põhinevate suhtevõrgustike omamisele	Sotsiaalkapitalist võidavad mitte ainult privilegeeritud ühiskonna liikmed, vaid ka madalamat staatust omavad indiviidid	Ei ole selged motiivid, mis ajendavad indiviide jagama teistega oma ressursse, kohest kasu saamata.
J. Coleman	„Social Capital in the Creation of Human Capital“ (1988); „Foundations of Social Theory“ (1990)	Sotsiaalkapital on objektide (<i>entities</i>) variatsioon, millele on iseloomulikud kaks ühist tunnust: nad koosnevad mõnest sotsiaalse struktuuri aspektist ning nad hõlbustavad nende indiviidide tegevust, kes on antud struktuuri sees	Ülehindas tihedate ning alahindas nõrkade võrgustike tähtsust.	
R. Putnam	„Making Democracy work“ (1993); „Bowling Alone: Collapse and Revival...“ (2000)	Sotsiaalkapitali olemus seisneb sellistes sotsiaalse elu tunnustes nagu võrgustikud, normid ja usaldus, mis võimaldavad ühiskonnaliikmetel tegutseda efektiivsemalt ühiste eesmärkide nimel	Sotsiaalkapitali taseme indikaatorid on muutunud. Vanad sotsiaalkapitali näitajad nagu ajalehtede lugemine ei kajasta enam objektiivselt reaalsust	Ei pööranud piisavalt tähelepanu sotsiaalkapitali negatiivsetele tagajärgedele

Allikas: autori koostatud Bourdieu, Wacquant (1992: 119); Coleman (1988: 98); Putnam *et al* (1993: 167); Parts (2006: 20); Field (2003: 28, 36-37); Portes (1998: 6) alusel.

Klassikaliste autorite vaatluste alusel võib välja tuua kaks sotsiaalkapitali tasandit: mikro- ja makrotasand. Mikrotasandi sotsiaalkapital on individuaalne ressurss, mis sõltub suures osas konkreetse indiviidi panusest. Makrotasandi sotsiaalkapital on mõnes mõttes avalik hüve. Üks konkreetne indiviid ei saa olla selle ainsaks omanikuks, kuna kasu sellest hüvest saavad nii need, kes nii öelda investeerisid oma ressursse sotsiaalkapitali

loomiseks, kui ka need, kes ei teinud selleks mitte midagi, kuid kuuluvad samal ajal antud kogukonda.

Kuigi viimase 20-30 aasta jooksul on pakutud palju erinevaid sotsiaalkapitali definitsioone (Bjornskov, Sonderskov 2013: 1228), kasutab enamik autoreid empiiriliste uuringute jaoks sarnast määratlust (Parts 2006: 46). Selle määratluse järgi hõlmab sotsiaalkapital endas mitteformaalseid võrgustikke, vabatahtlikes organisatsioonides osalemist, usaldust ning norme ja vastastikkust (*Ibid*: 46). Seega võib ülaltoodud nähtusi pidada sotsiaalkapitali elementideks. Sotsiaalkapitali elemente võib omakorda jagada kahte gruppi: strukturealsed ning kognitiivsed (*Ibid*: 47). Joonis 2 illustreerib antud jaotust.

Joonis 1. Sotsiaalkapitali elemendid (autori koostatud Parts 2006: 48 alusel)

Kuna sotsiaalkapitali mõõtmiseks pole üht kindlat mõõdikut, võetakse sotsiaalkapitali mõõtmisel tavaliselt aluseks ülaltoodud sotsiaalkapitali elemente ja nendega seotud näitajaid.

Mitteformaalsete võrgustike komponendi mõõtmiseks kasutatakse tavaliselt selliseid näitajaid nagu suhtlemissagedus sugulaste, sõprade ja naabritega või siis näiteks sõprade ja sugulaste arv (Kaasa 2006: 79). Lisaks sellele kasutavad mõned teadlased küsimustikke indiviidi mitteformaalsetes võrgustikes osalemise intensiivsuse mõõtmiseks. Näiteks kasutatakse küsimusi selle kohta, kui tähtsaks osaks oma elust peab indiviid sõpru

(Halman, Luijkx 2006: 76). Vabatahtlikes organisatsioonides osalemise kohta püütakse tavaliselt saada infot selle kohta, mitmes organisatsioonides indiviid osaleb ning kui tähtsaks osaks oma elust peab ta vabatahtlikke organisatsioone. Tuleb meeles pidada, et peale vabatahtlike organisatsioonide võib indiviid osaleda ka teistes formaalsetes võrgustikes nagu kultuursed, religioossed või muud ühendused, mis samuti suurendavad sotsiaalkapitali (Kaasa 2006: 79).

Indiviidide usaldust tavaliselt mõõdetakse standardse küsimusega „Üldiselt öeldes, kas enamikku inimesi võib usaldada?“ (Halman, Luijkx 2006: 76; Kaasa, Parts 2008: 151; Berggren, Bjornskov 2011: 477). Normide ja vastastikkuse mõõtmiseks võidakse kasutada küsimust, kus inimesel palutakse hinnata kuivõrd õigustatud on sellised tegevused nagu maksupettused, altkäemaksude vastuvõtmine jne.

Jan W. van Deth (2008: 160) tegi põhjaliku ülevaate sotsiaalkapitali võimalikest mõõtmismeetoditest. Oma käsitluses eristab ta sotsiaalkapitali mõõdikuid kolmes dimensioonis. Esiteks, nagu käesolevas töös on juba välja toodud, eristab ta kaks sotsiaalkapitali tasandit: individuaalne ja kollektiivne. Teiseks toob ta välja kaks võimalikku sotsiaalkapitali liiki: struktuuriline ja kultuuriline. Käesoleva töö autori arvates on need kaks sotsiaalkapitali aspekti identsed kahe varem mainitud struktuurilise ja kognitiivse sotsiaalkapitali dimensiooniga. Viimaseks mõõdikute eristamise aluseks võib olla andmete kogumismeetod. Van Deth toob välja neli peamist andmekogumise meetodit: küsitlused, statistilised indikaatorid ja ametlik statistika, kogukonna uuringud või vaatlused, ning projektid või eksperimendid. Küsitlused ning enim kasutatavad küsimused said eespool juba käsitletud. Statistilisi indikaatoreid (ametlik statistika) saab rakendada ainult kollektiivse sotsiaalkapitali mõõtmiseks. Kõige rohkem kasutatakse selliseid statistilisi näitajaid nagu hääletamisaktiivsus, kuritegevuse tase, veredoonorite arv jne. Samas on levinud ka arvamus, et selliseid näitajaid ei ole korrektne kasutada, kuna nad kirjeldavad pigem sotsiaalkapitali tagajärgi (Kaasa 2006: 88). Kogukonna uuringud hõlmavad endas mingit konkreetset sotsiaalse võrgustiku vaatlust, kus usaldus ja vastastikkus avalduvad inimeste igapäevases koostegevuses. Eksperimentide raames on võimalik mõõta sotsiaalkapitali taset vaadeldes inimeste käitumist mingis etteantud situatsioonis. Tabelis 2 on toodud peamised sotsiaalkapitali mõõdikud ning nende jaotus eespool toodud kolme dimensiooni järgi.

Tabel 2. Peamised sotsiaalkapitali mõõtmise võimalused

Sotsiaal- kapital	Meetod	Struktuuriline aspekt	Kultuurne aspekt	
		Võrgustikud/sidemed	Usaldus/kindlus	Normid ja väärtused
Individu- aalne	Küsitlused	<ul style="list-style-type: none"> - Osalemine vabatahtlikes organisatsioonides - Võrgustikud ja sotsiaalsed kontaktid - Ajakasutus (<i>time budgets</i>) - Laste arv majapidamises 	<ul style="list-style-type: none"> - Üldine usaldus - Usaldus instituutide vastu - Eetika ja korrupsioon 	<ul style="list-style-type: none"> - Vastastikkuse normid - Kohustused (<i>obligations</i>) - Demokraatlikud hoiakud - Solidaarsus - Ühtekuuluvus - Subjektiivne heaolu
	Statistilised indikaatorid/ ametlikstatistika	–	–	–
	Kogukonna uuringud/ vaatlused	<ul style="list-style-type: none"> - Vabatahtlikud organisatsioonid - Võrgustikud ja sotsiaalsed kontaktid 	–	–
	Projektid/ katsed	–	Raha jaotus	–
Kollek- tiivne	Küsitlused	<ul style="list-style-type: none"> - Agregeeritud osalemine vabatahtlikes organisatsioonides - Agregeeritud sotsiaalsed kontaktid - Võrgustike karakteristikud (tihedus jne) - Agregeeritud aja kasutus - Sotsiaalne mobiilsus 	<ul style="list-style-type: none"> - Agregeeritud üldine usaldus - Agregeeritud usaldus instituutide vastu 	<ul style="list-style-type: none"> - Agregeeritud normide ja vastastikkuse indikaatorid - Agregeeritud demokraatlikud hoiakud
	Statistilised indikaatorid/ ametlik statistika	<ul style="list-style-type: none"> - Organisatsioonide tegevus ja ressursid - Massimeedia ja uue tehnoloogia kasutus 	Ettevõtete bilanss	<ul style="list-style-type: none"> - Hääletamise aktiivsus - Kuritegevuse tase
	Kogukonna uuringud/ vaatlused	Vabatahtlikud organisatsioonid ja Võrgustikud ja sotsiaalsed kontaktid	–	–
	Projektid/ katsed	–	Kaotatud rahakotid	–

Allikas: van Deth (2008: 160)

Järgnevalt, selgitatakse mõnede tabelis 2 toodud mõõdikute tähendusi, mis autori arvates võisid jääda selgusetuks. Aja kasutuse uuringute (*time budget*) raames selgitatakse, kui

palju kulutavad inimesed aega formaalsetes ja mitteformaalsetes võrgustikes. Raha jaotusega (*money distribution*) seotud eksperimendis viiakse läbi usalduse mäng (*trust game*), kus sotsiaalkapitali on võimalik mõõta indiviidi tasemel. Näiteks mõõdetakse inimese usalduse taset, vaadates tema käitumist situatsioonis, kus ta peab otsustama, kas saata teisele eksperimendi osalejale raha, arvestades, et teine osaleja on teinud lubaduse osa saadud rahast tagasi saata (Glaeser *et al* 2000: 820). „Kaotatud rahakotid“ viitab eksperimendile, mis mõõdab usalduse taset pigem kollektiivi tasemel. Erinevates piirkondades teadlikult kaotatakse rahakotte ning tagastatud rahakottide määr annab infot antud piirkonna sotsiaalkapitali tasemest.

Tabelit 2 vaadates võib välja tuua kolm aspekti. Esiteks, nagu on näha, esineb tabelis palju tühikuid. See tähendab, et kuigi potentsiaalseid sotsiaalkapitali mõõdikuid on palju, kasutatakse tegelikult vaid väikest osa sellest (van Deth 2008: 159). Teiseks, kõige rohkem sotsiaalkapitali mõõtmisvõimalusi on seotud küsitlustega. Näiteks on tabelist näha, et indiviidi tasemel normide ja väärtuste kohta kogutakse andmeid ainult antud meetodiga. Kolmandaks, enamikku kollektiivse sotsiaalkapitaliga seotud andmeid saadakse agregeerides indiviidi sotsiaalkapitali andmeid. Samas arvab van Deth, et indiviidi taseme andmete agregeerimine on küsitav meede mõistmaks sotsiaalkapitali kui kollektiivse hüve olemust (*Ibid*: 162).

Käesoleva töö fookuses on sotsiaalkapital kui individuaalne ressurss. Empiirilises osas kasutatakse andmete saamise meetodina küsitlust. Varasemate empiiriliste töödega võrreldavuse tagamiseks kasutab autor sotsiaalkapitali mõõtmiseks kõige levinumaid mõõdikuid: vabatahtlikes organisatsioonides osalemine, võrgustikud ja sotsiaalsed kontaktid ning üldine usaldus.

1.2 Religioon ja religioossus ning nende seos sotsiaalkapitaliga

Käesoleva alapeatüki eesmärgiks on anda lühiülevaade sellest, mis on religioon ja religioossus sotsiaalteadlaste vaatenurgast ning kuidas antud nähtusi mõõdetakse. Samuti toob käesoleva töö autor välja nii teiste teadlaste teoreetilised seisukohad kui ka enda arutlused võimalikest sotsiaalkapitali ja religiooniga seotud näitajate seostest.

Religioon on alati olnud ühiskonna tähtis osa, mille mõju all on ka need inimesed, kes ei pea end religioosseteks. Kuigi teaduslik lähenemine on viimastel sajanditel suhteliselt kiiresti populaarsust kogunud meetod maailma ja elu tunnetamiseks, on ka tänapäeval mingisse usundisse kuuluv inimeste osa piisavalt suur, et väita, et religioonil on ühiskonnas oluline koht. *World Value Survey* (WVS) kuuenda vooru andmete järgi pidas 49,7% vastanutest religiooni oluliseks osaks oma elust ning 21,8% inimestest valisid vastuseks „pigem tähtis“. Võttes arvesse asjaolu, et elanikkonna arv kasvab, seda eriti arenevates riikides, kus religiooni järel on kõige suurem „nõudlus“, siis võib oletada, et religiooni agregeeritud olulisus maailmas suureneb veelgi.

Kuigi erinevate valdkondade uurijad on juba ammu üritanud religiooni defineerida, ei ole selles osas veel konsensuseni jõutud. Mõned arvavad, et ühe kooskõlastatud definitsiooni väljatöötamine lähitulevikus on vähetõenäoline (Greil 2009: 13 viidatud Bergunder 2014: 247 vahendusel). Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et teadlased erinevatest distsipliinidest peavad religiooni puhul tähtsaks erinevaid aspekte, mida nad üritavad kajastada oma definitsioonides.

On olemas kaks põhilist lähenemist religiooni defineerimiseks: substantiivne ja funktsionaalne. Kui substantiivsed definitsioonid kirjeldavad, mis on religioon ning mida religioon hõlmab, siis funktsionaalsed definitsioonid seletavad, mida religioon teeb ja milline on selle mõju ühiskonnale (Davie 2007: 19). Religiooni seostatakse tihti üleloomulikuga. Seda tehakse kontseptsiooni piiritlemise otstarbeks, sest vastasel juhul võib religiooniks pidada iga maailma toimimist kirjeldavat ideoloogiat (*Ibid*: 20).

Peamised teadlased, kelle religiooni uuringud on loonud aluse religiooni käsitlemiseks sotsioloogilisest vaatenurgast on Marx, Weber ja Durkheim. Järgnevalt teeb autor lühiülevaate sellest, millist rolli mängis religioon ühiskonnas iga eelpool toodud autorite käsitluses.

Karl Marxi käsitluse järgi on religioon sotsiaalse ja majandusliku süsteemi eraldamatu osa ning kujutab endast selle süsteemi sümptomit. Marxi arvates on religioon „rahva oopium“ (Marx, Engels 1975: 38 viidatud Davie 2007: 26 vahendusel). See tähendab, et religioon nõ maskeeris süsteemi probleeme ja ebatäielikkust, üritades seletada inimestele,

et ekspluateeritavad suhted on normaalne nähtus. Tõelisi probleeme saab avastada ning nendega tegeleda ainult siis, kui religioonist on vabanetud.

Erinevalt Marxist arvas Max Weber, et religioon võib olla oma olemuselt ka ühiskonnast või maailmast iseseisev, eraldatud nähtus. Tema peamiste religiooniga seotud töödena võib nimetada „Sociology of Religion“ (Weber 1963) ning „The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism“ (Weber 1965). Esimese töö üks põhiseisukohtadest seisneb selles, et religioossed uskumused võivad avaldada mõju indiviidide käitumisele. Võttes antud asjaolu arvesse, võib öelda, et teine töö tuleneb loogiliselt esimesest. Weber väidab, et kuigi iseenesest protestantism ei ole kapitalismi arengu põhjuseks, soodustasid uute majandusliku elu vormide kujunemist Euroopas inimeste tegevused, mille ajendiks on sügavad religioossed uskumused (Davie 2007: 29). Käesoleva alapeatüki teises osas vaatleb autor detailsemalt, millist tüüpi käitumist võivad religioossed uskumused soodustada.

Emile Durkheim oli üks esimestest religiooni definitsiooni esitanud sotsioloogidest. See kõlab järgmiselt: „Religioon on sakraalsete asjadega seostuvate uskumuste ja tegevuste ühendatud kogum; ... uskumused ja tegevused, mis liidavad kõiki nende järgijaid ühte moraalsesse kogukonda, mida nimetatakse kirikuks“ (Durkheim 1976: 47, viidatud Davie 2007: 30 kaudu). Nagu võib näha, omab antud määratlus nii substantiivseid kui ka funktsionaalseid omadusi (Davie 2007: 30).

Loomulikult on religiooni uurimisse sotsioloogilisest vaatenurgast panustatud ka teised teadlased. Marxi, Weberi ja Durkheimi tööde põhiseisukohad olid käsitletud selle pärast, et nad on antud sotsiologia voolu alusepanijad. Järgnevalt käsitleb autor religioossuse kontseptsiooni.

Religioossus on multidimensionaalne nähtus. Selle defineerimiseks ja mõõtmiseks on olemas palju erinevaid variante. Sellepärast pole üheselt aktsepteeritud standardset meetodit, kuidas religioossust määratleda ja mõõta. Holdcroft (2006: 89) toob välja kaks põhjust, miks religioossust on raske defineerida. Esimene neist on seotud keeleliste ebamugavustega. Nii inglise kui ka paljudes teistes keeltes on sõnad „usk“, „uskumus“, „vagadus“, „vaimsus“ ja teised oma tähenduses sünonüümid sõnale „religioossus“. Siiski käsitletakse uuringutes neid sõnu kui eri tähendusega mõisteid, mida tihti määratletakse

religioossuse dimensioonidena. Teiseks põhjuseks on taas probleemi multidistsiplinaarsus.

Erinevad autorid on pakkunud erinevat arvu religioossuse dimensioone. Siiski tuleb märkida, et erinevate autorite poolt pakutud dimensioonide olemused sageli kattuvad. Järgnevalt toob autor välja kõige tuntumad käsitlused religioossuse dimensioonidest.

Charles Y. Glocki ja Rodney Starki pakutud viis dimensiooni on tuntud kui üks esimesi ja mõjukamaid panuseid religioossuse operatsionaliseerimise valdkonda (Holdcroft 2006: 89). Nende identifitseeritud dimensioonid olid järgmised: kogemuslik (*experiential*), rituaalne (*ritualistic*), ideoloogiline (*ideological*), intellektuaalne (*intellectual*) ja järelduslik (*consequential*). Kui kogemuslik dimensioon on seotud indiviidi isikliku uskumuse kogemusega, siis rituaalne hõlmab endas indiviidi selliseid tegevusi mis tavaliselt toimuvad kogukonnas (nt jumalateenistus). Ideoloogiline dimensioon vaatab uskumuste sisu ja ulatust, mille järgimist usuühenduse liikmeilt oodatakse (Mida usuvad ... 2016). Intellektuaalne dimensioon koosneb ootustest, et indiviid saab informeeritud tema usu peamiste dogmade ning pühakirjade osas (Glock, Stark 1965: 20 viidatud Holdcroft 2006: 90 vahendusel). Järelduslik dimensioon on seotud religiooni mõju ulatusega indiviidi teistele eluvaldkondadele (Mida usuvad ... 2016).

Yoshio Fukuyama (1960: 155) püüdis ümber sõnastada ja edasi arendada Glocki ja Starki pakutud dimensioone. Fukuyama arvas, et religiooni võib kirjeldada, kasutades 4 dimensiooni: kognitiivne (*cognitive*), kultuslik (*cultic*), usulistesse tõekspidamistesse puutuv (*creedal*) ja palvuslik (*devotional*). Fukuyama kognitiivne on sisu poolt sarnane Glocki ja Starki intellektuaalse dimensiooniga ehk see hõlmab inimeste teadmisi religioonist. Kultuslik dimensioon on sarnane Glocki ja Starki rituaalse dimensiooniga see hõlmab indiviidi usulisi praktikaid. Usulistesse tõekspidamistesse puutuv dimensioon vastab ideoloogilisele dimensioonile ning viimane, palvuslik dimensioon, on samuti võrreldav Glocki ja Starki kogemusliku dimensiooniga (*Ibid*: 155-156). Tasub märkida, et indiviid võib olla religioosne ühes dimensioonis, kuid samal ajal mitte-religioosne teistes. Näiteks võib indiviid teada palju mingi usundi kohta (intellektuaalne või kognitiivne dimensioon), kuid mitte käia kirikus (rituaalne või kultuslik dimensioon).

Allport ja Ross (1967: 434) käsitlesid kahte religioossuse dimensiooni: väline (*extrinsic*) ja sisemine (*intrinsic*). Indiviidid, kellel on kõrge religioossuse väline näitaja, kalduvad kasutama religiooni oma isiklikeks eesmärkideks. Sisemise religioossusega indiviide jaoks on religioon rohkem kui lihtsalt kirikus käimine, nende jaoks on usk jumalasse võrreldav elu tähendusega.

Lisaks eelpool toodutele, on ka teisi autoreid, kes avaldasid oma nägemuse religioossuse dimensioonide kohta. Näiteks eristas Lenski neli religioossuse kirjeldamise võimalust: assotsiatiivne (*associational*), kommunaalne (*communal*), doktriinne (*doctrinal*) ja palvuslik (Lenski 1963, viidatud Holdcroft 2006: 90 vahendusel). Bergan ja McConatha (2000: 24) toovad välja, et paljud uuringud tuginevad formaalsele dimensioonile, mis on seotud religioossete praktikatega (rituaalne dimensioon). Antud dimensiooni kasutamine ei ole alati õigustatud, kuna paljud inimesed lihtsalt ei saa kirikus käia füüsilistel põhjustel.

Oluline probleem, millega tuleb tegeleda religioossuse dimensioonide uurimisel, on näitajate valik, millega erinevaid dimensioone mõõta. Chitwood *et al* (2008: 663) viisid läbi uuringu, mille raames nad vaatlesid 105 artiklit, mille põhiteemaks oli religioossuse ja alkoholi tarbimise vahelised seosed. Chitwood *et al* (2008: 664-666) klassifitseerisid erinevates artiklites kasutatavaid religioossuse näitajaid kaheksaks dimensiooniks ning tõid välja peamised dimensiooni mõõtmise näitajad. Tulemused on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. Erinevates töödes kasutatavad religioossuse dimensioonid ja nende indikaatorid

Dimensioon	Kasutuste arv	Kasutuste osakaal (%)	Dimensiooni kirjeldus; kasutatud indikaatorid
Organisatsiooniline religioossus	55	52,4	Osalemine formaalsetes tegevustes; religioossetes teenistustes osalemine, rituaalidest osavõtt, osalemine religioossetes organisatsioonides
Religioosne kuuluvus	26	24,8	Mingi konkreetse usundiga identifitseerimine
Subjektiiivne religioossus	24	22,9	Individuaalse religioossuse sisemine hinnang; küsimus – kui tähtis on religioon inimeste elus
Religioosne uskumus	22	21	Religioossuse kognitiivne dimensioon; küsimused, nagu „kas te usute jumalasse“ või „kas te usute surmajärgsesse ellu“
Mitte-organisatsiooniline religioossus	14	13,3	Hõlmab religioosseid tegevusi, mida võib teostada olles üksi; palvetamine, pühakirjade lugemine, religioosse televisiooni vaatamine jt
Religioosne toimetulek	2	1,9	Religioossed tegevused, mida teostatakse, et tulla toime keerulises olukorras; palvetamine, et saada abi või emotsionaalset toetust
Spirituaalsus	10	9,5	Inimeste isiklik püüdlus leida vastuseid elu ja elu mõttega seotud küsimustele; muutujad, mis sisaldavad terminit spirituaalsus.
Multidimensionaalne religioossus	32	30,5	Kahe või enama dimensioonide indikaatorid on ühendatud üheks;

Allikas: Chitwood *et al* (2008: 664-666)

Religioossuse allikatest rääkides, tuuakse välja, et USA-s on nendeks reproduktiivsed muutujad. Nimelt on leitud, et seksuaalelu, fertiilsuse ja abieluga seotud näitajatel on märkimisväärne korrelatsioon kirikus käimisega (Weeden, Kurzban 2013: 440). Religioossetel inimestel on keskmiselt vähem seksuaalpartnereid, rohkem lapsi, nad panustavad rohkem abielusse ning neil on positiivsem suhtumine nii lastesse kui ka abielusse. Reproduktiivse religioossuse teoorial on ka puudusi. Esiteks võtab antud teooria arvesse ainult indiviidide erinevusi ning ei käsitle religiooni evolutsiooni ega ajaloolist arengut. Teiseks leidis antud seos kinnitust ainult Ameerika Ühendriikides ning selle teooria paikapidavusest muudes regioonides ei ole midagi teada. Kolmas probleem seisneb selles, et abielu ja sarnased näitajad olid seotud ainult kirikus käimise religioossuse näitajaga. Seost teiste näitajatega nagu usk jumalasse polnud käsitletud.

Sotsiaalkapitalil on palju erinevaid allikaid nii mikro- kui makrotasandil. Üheks nendest on religioon ja religioossus. Isegi sotsiaalkapitali kontseptsiooni alusepanijad nägid religiooni kui üht olulisemat sotsiaalkapitali allikat, eriti Ameerika Ühendriikides (Coleman 1990: 336, Putnam 2000: 66). Käesoleva alapeatüki viimases osas üritab autor välja tuua sotsiaalkapitali ning religiooni ja religioossuse seoste teoreetilised põhistused.

Käesoleva töö autori arvates on olemas mitu erinevat võimalust sotsiaalkapitali ja religiooni vahelise seose teoreetiliseks põhjendamiseks. Üheks võimaluseks on vaadelda, milliseid väärtushinnanguid ja uskumisi tekitab religioon oma pooldajates ning milliseid tegevusi ja käitumist nad soodustavad. Nagu juba varem oli öeldud, on antud lähenemine sarnane Max Weberi teooriaga.

Ühest küljest pooldab teadaolevalt enamik usundeid selliseid väärtushinnanguid ja käitumist, mis peaksid soodustama indiviidi sotsiaalkapitali arengut. Näiteks on levinud arvamus, et religioossus on seotud selliste aspektidega nagu altruism ja suuremeelsus (Berggren, Bjornskov 2011: 462, Kaasa 2015: 774). Selliste hoiakutega invidiidid osalevad tõenäolisemalt vabatahtlikes organisatsioonides. Vabatahtlikes organisatsioonides osalemine ning erineva sotsiaalmajandusliku taustaga inimestega kontakteerumine, võimaldab indiviidil laiendada oma silmaringi ning saada paremini aru inimestest, kellel on teised demograafilised tunnused, mis omakorda peaks tõstma isiku interpersonaalse usalduse taset. Lisaks sellele, kuna enamik religioone propageerib ausust ja solidaarsust, võib oletada, et religioossed invidiidid on üldiselt usaldavamad võõraste suhtes. See tähendab, et neil on arendatud nn moraalne usaldus, millest rääkis Uslaner (2008: 102).

Teisest küljest võib sügavalt religioosne inimene osaleda ainult religioossetes organisatsioonides. Selle põhjuseks võivad olla tema isiklikud veendumused või siis tal lihtsalt ei ole aega sekulaarsete (religiooniga mitte seotud) organisatsioonide küllastamiseks. Selle tulemusena võib antud indiviidi sotsiaalkapitali tase osutada madalamaks võrreldes religiooniga mitteseotud indiviidiga. Samuti eksisteerib arvamus, et inimesed kalduvad umbusaldama neid, kes erinevad mingite tunnuste poolest. Seega võivad religioossed inimesed vähem usaldada nii neid, kelle jaoks religioon ei ole oluline kui ka neid, kes kuuluvad teistesse usunditesse.

Sotsiaalkapitali ja religiooni vahelise seose käsitlemisel võib saada kasulikku infot, kui pöörata tähelepanu sellele, milline seos on majandusarengu ja religiooni vahel. Kuna on teada, et sotsiaalkapital soodustab majandusarengut (Knack, Keefer 1997: 1283, Whiteley 2000: 460), siis religiooni ja majandusarengu vaheliste seoste mõistmine võib anda aluse järelduste tegemiseks ka religiooni ja sotsiaalkapitali vahelise seose kohta.

Karja (2013) on teinud ammendava ülevaate sellest, milline seos on religiooni ja majandusarengu vahel. Üks kõige populaarsemaid teooriaid antud valdkonnas on sekularisatsiooniteooria, mille järgi religiooni osatähtsus kahaneb (ehk religioossus langeb) koos majanduse arenguga. Sellest tulenevalt, kuna sotsiaalkapital on positiivselt seotud majandusarenguga, võib oletada, et ka sotsiaalkapitali kasvuga langeb religioossuse tase ja seda nii mikro- kui ka makrotasandil, eeldades, et riigitasandi religioossuse ja majandusarengu andmed on agregeeritud mikrotasandi andmed. Lisaks sellele, taoliste arutluste põhjal võib teha järelduse, et ühiskonna vaesemad klassid peaksid olema keskmiselt religioossemad võrreldes jõukamate klassidega, mis on kooskõlas Marxi vaadetega, mis said varem käsitletud. Samas, vaadates Ameerika Ühendriikide juhtumit, tundub, et antud seaduspärasus ei kehti, sest USA on üks majanduslikult arenenuimaid riike, kuid siiski religiooni tähtsus USA elanike jaoks on ikka väga kõrgel tasemel.

Religiooni turu mudel võib samuti olla abiks religiooni ja sotsiaalkapitali vaheliste seoste uurimisel. Antud teooria väidab, et religioossus sõltub riigi religioonisektorisse sekkumise tasemest (Barro, McCleary 2003: 3). Religiooni vähesel reguleerituse tingimustes on religiooni turul suurem konkurents. See omakorda peaks tõstma religioossete „teenuste“ kvaliteeti. Mida rohkem on erinevaid usundeid esitatud religiooni turul, seda suurem tõenäosus, et rohkem inimesi leiab sellise religiooni, mis nendele kõige rohkem sobib (*Ibid*: 11). Ühest küljest, elanike kõrgem religioossus peaks teoreetiliselt ajendama nad käituma vastavalt religioonide väärtushinnangutele ja põhimõtetele, mis, nagu oli juba mainitud, peaks avaldama positiivset mõju sotsiaalkapitalile. Teisest küljest võib usundite mitmekesisus põhjustada ka varem mainitud umbusaldust nende indiviide vastu, kes ei jaga samu maailmavaateid ja väärtushinnanguid.

Eespool oli religioon käsitletud kui üks tervik, erinevate usundite voole eristamata. Kuid erinevatel usunditel võivad võrreldes teiste usunditega olla unikaalsed ning

sotsiaalkapitali vaatenurgast tähtsad omadused. Näiteks Anheier ja Salamon (1997: 6) toovad välja neli religiooni dimensiooni: rõhk heategevusele ja filantropismile, suhtumine individualismi ja individuaalsesse aktiivsusse, institutsionaliseeritus ning autonoomsus. Nad arvasid, et mida rohkem on religioon esitatud igas eespool toodud dimensioonis, seda soodustavam on religiooni mõju mittetulundussektorile, mis on otseselt seotud vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega. Näiteks väidavad artikli autorid, et need religioonid, mis ei luba või ei toeta oma järgijate kooperasiiooni mingi kindla eesmärgi nimel, ei soodusta mittetulundussektorit. Need usundid, mis panevad suuremat rõhku institutsionaalsetele struktuuridele, avaldavad suuremat mõju mittetulundusorganisatsioonidele. Riigist iseseisvus ehk autonoomsus annab religioonile rohkem vabadust ning seetõttu ka rohkem võimalusi mittetulundussektorisse panustamiseks. Tabelis 4 on esitatud Anheieri ja Salamoni religioonide järjestus vastavalt eespool toodud religiooni dimensioonidele.

Tabel 4. Religioonide dimensioonid ja eeldatav mõju mittetulundussektorile

Religioon	Dimensioon				Hüpoteetiline mittetulundussektori edendamine
	Rõhk heategevusele ja filantropismile	Suhtumine individualismi ja individuaalsesse aktiivsusse	Institutsionaliseeritus	Autonoomsus	
Protestantism	Kõrge	Kõrge	Kõrge	Kõrge	Kõrge
Hinduism	Keskmine	Kõrge	Madal	Kõrge	Kõrge
Katoliiklus	Kõrge	Madal-Keskmine	Kõrge	Madal-Keskmine	Keskmine-Kõrge
Budism	Keskmine	Madal-Keskmine	Keskmine	Madal-Keskmine	Keskmine-Madal
Islam	Kõrge	Madal	Kõrge	Madal	Keskmine-Madal

Allikas: Anheier, Salamon 1997: 7

Tabelist on näha, et kuigi kõik esindatutest religioonidest panevad keskmist või kõrget rõhku heategevusele ja filantropismile, esinevad erinevused usundite lõikes teistes dimensioonides. Eriti on näha, et protestantism avaldab mittetulundussektori arengule kõige suuremat positiivset mõju tänu soodustavale suhtumisele individualismi, institutsionaliseerituse kõrgele tasemele ning kõrgele autonoomsusele. Antud tabeli

põhjal võib küll oletada, milline usund avaldab paremat mõju sotsiaalkapitalile võrreldes teiste religioonidega, kuid kahjuks pole võimalik öelda milline see mõju täpsemalt on – kas positiivne või negatiivne.

Mõnedes uuringutes võib leida arvamusi, et religioone saab nende organisatsioonilise struktuuri järgi jagada kahte kategooriasse: hierarhilised (katoliiklus, õigeusk, islam) ja mittehierarhilised (protestantism, hinduism ja budism) (La Porta *et al* 1997: 333; Lam 2006: 180; Berggren, Bjornskov 2007: 461; Kaasa 2013: 581). Hierarhilistes religioonides on tähtsal kohal kiriku ja perekonna omavahelised suhted ning erinevalt mittehierarhilistest usunditest on rõhk vertikaalsetel seostel. Mittehierarhilised usundid, eriti protestantism, rõhutavad horisontaalsete sidemete olulisust, hõlbustades indiviide osalema erinevates võrgustikes väljaspool kirikut või perekonda. Sellepärast arvatakse, et mittehierarhilistel usunditel on positiivsem seos sotsiaalkapitaliga. Käesoleva töö autori arvates on antud religioonide jaotus kaheks grupiks kooskõlas Anheieri ja Salamoni religioonide järjestusega nende pakutud dimensioonide järgi.

1.3 Ülevaade varasematest empiirilistest uuringutest

Järgnevalt teeb autor ülevaate empiirilistest uuringutest, mis hõlmavad eelmises alapeatükis käsitletud religiooni ja religioossuse potentsiaalseid seoseid sotsiaalkapitaliga. Religiooni ja sellega seotud näitajate ning sotsiaalkapitali vahelisi seoseid käsitlevate uurimuste tulemused varieeruvad. Selle põhjuseks võib tuua asjaolu, et erinevad autorid kasutavad erinevaid andmeid ning meetodeid.

Enamikes uuringutes käsitletakse religiooni mõju sotsiaalkapitalile piirkonna tasemel. Kuna paljud teadlased agregeerivad makrotasandi andmete leidmiseks indiviidi taseme andmeid, on käesoleva töö autori arvates mõistlik teha ülevaade ka nende tööde tulemustest.

Varem esitatud sotsiaalkapitali elementidest on empiirilistes töodes kõige rohkem käsitletud usaldust ja vabatahtlikes organisatsioonides osalemist. Järgnevalt teeb autor ülevaade töödest, mis uurisid religiooni ja religioossuse mõju usaldusele ning seejärel vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsusele.

Mõned autorid käsitlesid religiooni ja sotsiaalkapitali vahelist seost rahvusvahelises kontekstis. Mõned aga uurisid antud seost ühe riigi raames. Tuleb märkida, et enamik viimasesse kategooriasse kuuluvaid töid käsitleb religiooni ja sotsiaalkapitali vahelist seost USA piirides. Üldiselt on lääne riikidele iseloomulikud usundid saanud suurema tähelepanu osaliseks võrreldes ida piirkondades levinud religioonidega.

Guiso *et al* (2003: 49) leidsid 64 riigi andmete põhjal, et protestantismi positiivne mõju usaldusele on oluliselt tugevam võrreldes katoliiklusega. Samuti tahtsid nad teada saada, millist mõju avaldab usaldusele religioossus ja religioosne kasvatus. Selgus, et sõltumata indiviidi usundist (välja arvatud hinduism), olid sagedased jumalateenistused seotud kõrgema usalduse tasemega. Religioosne kasvatatus aga avaldas vastupidist mõju: katoliikluse, islami ja hinduismi puhul oli religioosel kasvatusel statistiliselt oluline negatiivne mõju usaldusele. Samas Guiso *et al* toovad välja, et viimane seos leiab aset, kui individ kuulub mitte-dominantsesse usundisse. Seega võib olulist rolli mängida see, milline religioon on antud piirkonnas dominantne.

Berggren ja Bjornskov (2007: 466) vaatlesid religioossuse ja usalduse vahelist seost nii rahvusvahelises kontekstis kui ka käsitledes ainult USA-d. Esimesel juhul leidsid nad kindla negatiivse seose: religioossemates riikides on usalduse tase madalam. Veendumaks, et tulemused ei tulene kultuurilistest erinevustest, võrdlesid nad omavahel ka USA osariike ning leiud olid analoogsed. Lisaks sellele tahtsid nad teada saada, kuidas mõjutab religioosne mitmekesisus (*diversity*) riigi usalduse taset. Nad leidsid, et riikides, kus mitmekesisus on madalam ehk kus võrreldes teiste riikidega on antud riigis esindatud vähem religioone, on religioossus seotud usaldusega positiivselt, ning riikides kõrgema mitmekesisusega negatiivselt. Antud tulemused ei ole kooskõlas eelmises alapeatükis toodud oletustega, et kõrgem religioossus tõstab usaldust aususe ja solidaarsuse arenemise kaudu ning suurem arv usundeid „religiooni turul“ tõstab usaldust, kuna inimestele on kättesaadavad paremad „religioossed teenused“. Antud tulemused on pigem seletatavad sellega, et religioossemad inimesed kalduvad umbusaldama teistsuguseid väärtusi omavaid isikuid.

Brañas-Garza *et al* (2009: 559) toovad välja, et Ladina-Ameerikas on usaldus väga tihedalt seotud indiviidi katoliiklusesse kuuluvusega. Samas Brañas-Garza *et al*

tunnistavad, et antud tulemuse põhjuseks võib olla asjaolu, et nad vaatlesid ainult riike, kus dominantseks religiooniks on katoliiklus.

Kahe eelmise töö põhjal võib teha järelduse, et konkreetse usundi mõju võib sõltuda ka piirkonnast, kus inivid elab. Euroopat käsitlevatest kirjandusest võib välja tuua Kaasa (2013: 582) uurimuse. Kasutades 2008. aasta andmeid leiab ta, et usalduse tase on madalam nendes riikides, kus suurem osa elanikkonnast kuulub katoliiklusesse või õigeuskude ning kõrgem riikides, kus dominantseks religiooniks on protestantism (*Ibid*: 589). Seega võib teha järelduse, et ka ainult Euroopa riike käsitledes on tulemused kooskõlas teooriaga, mille järgi hierarhilised religioonid on seotud negatiivselt sotsiaalkapitaliga ning mitte-hierarhilised positiivselt. Uurides usalduse seost religioossusega, leiab Kaasa, et mitteametlik religioossus, mis hõlmab isiku individuaalseid kogemusi, mis on seotud religiooniga, avaldab positiivset mõju usaldusele. Ametlik religioossus, mis on pigem seotud inimese formaalse usundisse kuulumisega ja kirikus käimisega, ei osutunud statistiliselt oluliseks. Antud tulemuse põhjuseks võib olla see, et mitteametlik religioossus on tihedamini seotud selliste usalduse kujunemiseks vajalike teguritega nagu ausus ja solidaarsus.

Nende tööde seas, mis vaatlesid religiooni ja usalduse vahelist seost ühe riigi kontekstis, on olemas selliseid, kus religioonil puudus oluline mõju usaldusele. Näiteks Alesina ja La Ferrara (2000: 9) toovad välja, et religiooni ja usalduse vaheline seos on ebaoluline. Selle põhjuseks oletavad nad, et inimeste vaheline sotsiaalne interaktsioon mõjutab usaldust rohkem kui filosoofilised või religioossed hoiakud. Welch *et al* (2004: 317) ei leidnud samuti olulist seost religiooni ja usalduse vahel. Teiste usunditega võrreldes avaldas ainult nelipühiliste usaldusele erinevat ning olulist mõju. Ühest küljest oli antud religiooni järgijate usalduse tase madalam võrreldes teiste usundite pooldajatega. Samas oli kõrge religioossuse tasemega nelipühilaste usalduse tase kõrgem võrreldes teistesse usunditesse kuuluvate inivididega. Antud töös oli religioossus mõõdetud kahe näitajaga: esiteks kui palju religioosset suunamist (*religious guidance*) inivid kogeb ning teiseks kui tihti osaleb inimene religioossetes üritustes. Sarnast tööd tegid Welch *et al* (2007: 23), kuid värskemate andmetega aastast 2002. Selgus, et kui vaatluse all on usaldus tuttavate vastu, siis religioonide mõju on ebaoluline. Samas kui käsitleda usaldust võõraste vastu, siis kõik vaadeldud religioonid, välja arvatud protestantism, avaldavad

negatiivset mõju antud näitajale. Lisaks sellele ei leidnud Welch *et al* (2004: 337) olulist seost religioossuse ja usalduse vahel.

Nagu oli juba mainitud, siis enamik töid käsitleb lääne religioonide mõju ning paljud autorid võtsid vaatluse alla religiooni ja sotsiaalkapitali vahelist seost ainult USA piires. Jeong (2010: 142) üritas kirjandust täiendada: ta uuris Lõuna-Koreas esindatud religioonide (katoliiklus, protestantism ja budism) rolli indiviidi sotsiaalkapitali kujunemisel. Kuigi erinevate religioonide lõikes erines inimeste osa, kes väitsid, et usaldavad teisi, näitas regressiooni analüüs, et mitte ükski religioon ei avaldanud statistiliselt olulist mõju usaldusele. Samas ta leiab, et religioossusega seotud näitajad on statistiliselt oluliselt seotud usaldusega, mis tähendab, et religioossed individid kalduvad usaldama teisi rohkem.

Veel üks töö, mis käsitles ainult ühte riiki, on Traunmülleri (2011: 350) uurimus. Tema leiud on kooskõlas enamike eespool toodud töödega ning „hierarhiliste ja mittehierarhiliste“ religioonide teooriaga, mida käsitleti eelmises alapeatükis. Uurides 97 Saksamaa regiooni, toob ta välja, et inimeste usalduse tase on kõrgem protestantlikes regioonides. Regioonides, kus dominantseks religiooniks oli katoliiklus, oli usalduse tase vähem arenenud. Samuti nagu Jeong leidis ta, et religioossusega seotud näitajad on positiivselt seotud inimeste usalduse tasemega.

Nagu näha, siis erinevate autorite tulemused erinevad vastavalt sellele, milliseid andmeid kasutati ning milline piirkond oli vaatluse all. Tabelis 5 on kokkuvõtlikult esitatud eespool käsitletud autorite leiud.

Tabel 5. Religioonide ja religioossuse seos usaldusega.

Näitaja	Seos usaldusega	Autor(id)
Religioossus	Positiivne	Guiso <i>et al</i> (2003: 49); Kaasa (2013: 584); Jeong (2010: 142); Traummüller (2011: 350)
	Negatiivne	Berggren, Brjornskov (2007: 466);
	Pole oluline	Welch <i>et al</i> (2004: 317, 337) Alesina, La Ferrara (2000: 9); Jeong (2010: 142)
Hieraarhilised religioonid	Positiivne	Brañas-Garza <i>et al</i> (2009: 559)
	Negatiivne	Kaasa (2013: 589); Welch <i>et al</i> (2007: 23); Traummüller'a (2011: 350)
Mittehieraarhilised religioonid	Positiivne	Kaasa (2013: 589); Traummüller (2011: 350)
Nelipühilus	Varieerub	Welch <i>et al</i> (2004: 317)

Allikas: autori koostatud

Järgnevalt on tehtud ülevaade töödest, mis käsitlevad religiooni ja religioossuse mõju vabatahtlikes organisatsioonides osalemisele. Antud seost, nagu ka religiooni ja usalduse puhul, on kirjanduses käsitletud kahel erineval moel: rahvusvaheliselt ehk uuringusse on kaasatud palju riike ning vaadeldes ainult ühte riiki.

Paljud autorid on leidnud et nagu ka usalduse puhul, on protestantismil võrreldes teiste religioonidega oluliselt positiivsem mõju vabatahtlikes organisatsioonides osalemisele (Lam 2006: 178, Ruiter ja De Graaf 2006: 194, Curtis *et al* 2001: 785). Üks põhjustest, nagu oli varem juba mainitud, seisneb religioonide erinevates struktuurides: kui katoliiklusele, õigeusule ja islamile on iseloomulik hierarhiline struktuur, siis protestantismile on omane mittehierarhiline struktuur. See väljendub näiteks selles, et hierarhiliste religioonide pooldajad on võrreldes protestantidega suuremas sõltuvuses riigist või kirikust erinevate vajaduste rahuldamisel või probleemide lahendamisel. Protestantism aga innustab oma liikmeid otsima koostegevuse kaudu iseseisvalt lahendusi, mis võibki väljenduda vabatahtlikes organisatsioonides (Curtis *et al* 2001: 785). Lisaks sellele arvatakse, et hierarhiliste religioonide pooldajate väärtuste hulgas on üheks tähtsamaks perekond ja suhted lähedastega, mille tõttu ei jää neil aega vabatahtlikes organisatsioonides osalemiseks (Lenski 1963: 243-250, viidatud Lam 2006: 178 vahendusel).

Autor leiab, et uuringuid, mis käsitleksid mitte ainult lääne riikide usundeid, on suhteliselt vähe. Üks nendest on näiteks töö, mille viisid läbi Norris ja Inglehart (211: 188). Nad leidsid, et protestandid osalesid vabatahtlikes organisatsioonides keskmisest tasemest

oluliselt rohkem. Lisaks sellele demonstreerisid hinduismi ja budismi pooldajad võrreldes õigeusu järgijate ja moslemitega kõrgemat vabatahtlikes organisatsioonides osalemise määra, mis on kooskõlas varem toodud teoreetiliste väidetega.

Ruiter ja De Graaf (2006: 200) leidsid, et kuigi religioon üldiselt, sõltumata konkreetsest usundist, suurendab indiviidi tõenäosust vabatahtlikes organisatsioonides osalemiseks, avaldab protestantism kõige suuremat positiivset mõju vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsusele. Religioossuse kohta leidsid nad, et individid, kes käivad kirikus vähemalt kaks korda nädalas, osalevad palju tõenäolisemalt ka vabatahtlikes organisatsioonides.

Curtis *et al* (2001: 800) toovad samuti välja, et protestantlikes riikides on kõrgem vabatahtlikes organisatsioonides osalemise määr. Samas nad leiavad, et riikides, mis on religioosselt mitmekesised (on esitatud erinevad kristluse voolud), on antud näitaja samuti kõrgel tasemel. Antud tulemus on käesoleva töö autori arvates kooskõlas varem mainitud religiooni turu teooriaga. Nagu on näha, kui religioosne mitmekesisus mõjutab usaldust negatiivselt, siis vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega on antud seos positiivne. Sellist tulemust võib põhjendada järgmise oletusega: ühelt poolt kõrgema religioossusega individ osaleb tõenäolisemalt kirikuga seotud ehk religioossetes organisatsioonides, ja teiselt poolt, mida religioossem on individ, seda vähem ta usaldab teisi inimesi, kelle usk ja väärtused on erinevad.

Mõned autorid eristavad oma töödes kaht erinevat organisatsioonide liiki: religioossed ehk kirikuga seotud ja mittereligioossed. Ruiter ja De Graaf (2006: 200) leidsid, et kõigi usundite pooldajate mittereligioossesse organisatsioonisse kuulumise tõenäosus on võrdne, mis tähendab, et erinevused vabatahtlikes organisatsioonides osalemise osas religioonide lõikes tulenevad vaid kirikuga seotud organisatsioonidesse kuulumisest. Borgonovi (2008: 121) toob samuti välja, et religioonide vahel puudub oluline erinevus nende mõjus mittereligioossetele organisatsioonidele. Samas toob Uslaner (2002: 252) USA ja Kanada näitel välja, et konservatiivse kristluse pooldajad osalevad tõenäolisemalt nii religioossetes kui ka mittereligioossetes vabatahtlikes organisatsioonides võrreldes liberaalsete kristlastega. Käesoleva töö autor leiab, et olemasoleva kirjanduse põhjal ei saa teha lõplikku järeldust, kumb organisatsioonide liikidest omab positiivsemat mõju sotsiaalkapitalile.

Eelpool käsitletud uuringud keskendusid rahvusvahelisele kontekstile ehk vaatlesid erinevaid riike erinevatest piirkondadest. Kuid samasugustele tulemustele on jõutud käsitledes ka kindlat piirkonda. Näiteks Kaasa (2013: 589), kes vaatles Euroopa riike, leidis samuti, et protestantlikes riikides ning riikides, kus on esindatud nii protestantism kui ka hierarhilised religioonid (*mixed*), oli kodanikuosaluse tase kõrgem võrreldes riikidega, kus domineerisid hierarhilised usundid. Seoses religioossusega toob ta välja, et ametliku religioossuse seos vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega on negatiivne ning mitteametliku religioossuse puhul puudub statistiliselt oluline seos.

Nagu usalduse puhul, käsitleti ka religiooni ja vabatahtlikes organisatsioonides osalemise vahelist seost valdavalt ühe riigi raames ning taas osutus kõige rohkem käsitletud riigiks USA. Siinkohal tuleb märkida, et kuna USA-s on esindatud mitu erinevat kristluse voolu, siis paljude autorite tähelepanu on pööratud just nende erinevustele. Näiteks Borgonovi (2008: 121) leidis, et liberaalsed protestandid tegelevad võrreldes katoliiklaste, konservatiivsete protestantide ja mitte kristlastega tõenäolisemalt vabatahtliku tööga. Lisaks sellele toob ta välja, et religioosne mitmekesisus avaldab positiivset mõju religioossele ehk kirikuga seotud vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsusele. Antud tulemus on kooskõlas sellega, mille tõid välja Curtis *et al* ning kinnitab, et religiooni turu teooria kehtib ka seoses vabatahtlike organisatsioonidega.

Wilson ja Janoski (1995: 143) leidsid, et katoliiklased ja liberaalsed protestandid osalevad vabatahtlikes organisatsioonides tõenäolisemalt kui religiooniga mitteseotud inividid. Samas näitasid nende tulemused, et ka teised protestantismi voolud on katoliikluse ja liberaalse protestantismiga umbes samal tasemel selle näitaja suhtes. Beyerlein ja Hipp (2006: 108) toovad erinevaid kristluse voole võrreldes välja, et kõige positiivsem seos vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega on mustal protestantismil (*black protestantism*). Musta protestantismi grupi all mõistetakse lihtsalt kõiki mustanahalasi protestante. Antud religioosse grupi eraldi käsitus on levinud erialakirjanduses (Steensland *et al* 2000: 294). Teine koht antud näitaja järgi oli katoliiklusel, kolmas liberaalsel protestantismil. Konservatiivse protestantismi järgijad demonstreerisid kõige madalamat vabatahtlikes organisatsioonides osalemise määra. Smidt'i (1999: 187) tulemused on sarnased Beyerleini ja Hippide leidmistega selles suhtes, et ka Smidt toob välja, et must protestantism avaldab kõige positiivsemat mõju vabatahtlikes

organisatsioonides osalemisele. Samas erineb tema religioonide järjestus antud näitaja järgi mõnevõrra järjestusest, mis oli toodud eelnimetatud töös. Nimelt leidis Smidt, et madalaim osalus vabatahtlikes organisatsioonides oli katoliiklastel ning et liberaalne protestantism mõjutas vabatahtlikes organisatsioonides osalemist positiivsemalt kui konservatiivne protestantism. Religioossuse kohta leiab Smidt, et kirikus käimisel on oluline positiivne seos vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega, mis oma tugevuses ületab nii ükskõik millisesse usundisse kuulumise mõju kui ka hariduse mõju, mis on Smidti arvates üllatav (*Ibid*: 188).

Euroopa riike käsitlevatest töödest võib välja tuua näiteks Tienen *et al* (2010: 379) uuringu, kus nad kasutavad Hollandist pärit andmeid. Nad leiavad, et religioossus, mis on mõõdetud kui kirikus käimise sagedus, on oluline vabatahtlikes organisatsioonides osalemise determinant. Samas toovad nad sarnaselt Kaasale välja, et mitteametlik religioossus ei ole statistiliselt oluliselt seotud vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega. Yeung (2014: 414), tuginedes Soomest pärit andmetele, leidis (nagu ka paljud eespool mainitud autorid), et religioossemad inividid tegelevad tõenäolisemalt kirikuga seotud vabatahtliku tööga. Lisaks sellele toob Yeung erinevalt Kaasa tulemustest välja, et nii ametlik kui ka mitteametlik religioossus, on positiivses seoses vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega.

Uuringuid, mis pööravad tähelepanu ka ida-religioonide ja vabatahtlikes organisatsioonides osalemise vahelisele seosele, on vähe. Sarkissian (2012: 614), käsitledes riike, kus põhireligiooniks on islam, leidis, et ametlik religioossus ei ole seotud sekulaarsete vabatahtlike organisatsioonidega. Samas nagu ka paljud ülalmainitud autorid toob ta välja, et kirikuga seotud vabatahtliku töö ja religioossuse vahel on olemas oluline seos. Jeong (2010: 153), kes vaatles Korea näitel religioonide ja religioossuse mõju sotsiaalkapitalile, leidis, et Koreas avaldab katoliiklus vabatahtlikes organisatsioonides osalemisele hoopis positiivset mõju, kusjuures katoliikluse ja vabatahtliku töö vaheline positiivne seos on isegi tugevam kui vabatahtlikes organisatsioonides osalemise ja protestantismi vahel. Tabelis 6 on lühidalt esitatud religiooni ja vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsuse vahelisi seoseid käsitletud autorite tulemused.

Tabel 6. Religiooni ja religioossuse seos vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega.

Näitaja	Seos vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega	Autor(id)
Religioossus (ametlik ja mitteametlik)	Positiivne	Ruiter, De Graaf (2006: 200); Smidt'i (1999: 188); Tienen et al (2010: 379); Yeung (2014: 414); Sarkissian (2012: 614)
Ametlik religioossus	Negatiivne	Kaasa (2013: 589)
Mitteametlik religioossus	Pole oluline	Kaasa (2013: 589); Tienen et al (2010: 379)
Liberaalne protestantism	Positiivne	Borgonovi (2008: 121); Wilson, Janoski (1995: 143); Beyerlein, Hipp (2006: 108); Smidt'i (1999: 187)
Must protestantism	Positiivne	Beyerlein, Hipp (2006: 108); Smidt'i (1999: 187)
Katoliiklus	Positiivne	Wilson, Janoski (1995: 143); Beyerlein, Hipp (2006: 108); Jeong (2010: 153)
Mittehierarhilised religioonid	Positiivne	Lam (2006: 178); Ruiter, De Graaf (2006: 194), Curtis et al (2001: 785) Norris ja Inglehart (211: 188); Kaasa (2013: 589)

Allikas: autori koostatud

Üldistades religiooni ja religioossuse mõju sotsiaalkapitalile, võib välja tuua järgmised aspektid.

- 1) Enamik autoreid on leidnud, et mittehierarhilised religioonid (eriti protestantism) avaldavad positiivset mõju sotsiaalkapitali elementidele.
- 2) Religiooni ja religioossuse mõju võib varieeruda sõltudes vaadeldavast piirkonnast või riigist.
- 3) Enamik USA kristluse voolusid on positiivses seoses sotsiaalkapitaliga.
- 4) Religioossuse mõju sotsiaalkapitalile on pigem positiivne, kuid tuleb eristada ametlikku ja mitteametlikku religioossust.
- 5) Religioosne mitmekesisus avaldab negatiivset mõju usaldusele, kuid positiivset mõju vabatahtlikes organisatsioonides osalemisele.

Käesoleva töö raames kontrollitakse empiiriliselts ülaltoodud loetelust ainult esimest ja neljandat punkti, kuna punktid kaks ja viis eeldavad riikide vahelist võrdlemist ning punkt kolm nõuab USA-st pärit andmete olemasolu. Järgnevas alapeatükis tutvustab autor kasutatavaid andmeid ning empiirilisi meetodeid, mille abil ülalmainitud punkte hakatakse kontrollima.

2. SOTSIAALKAPITALI KOMPONENTIDE NING RELIGIOONI JA RELIGIOOSSUSEGA SEOTUD NÄITAJATE VAHELISTE SEOSTE ANALÜÜS EUROOPA NÄITEL

2.1 Andmed ja meetodika

Kõige populaarsem andmete allikas sotsiaalkapitali uurimisel on rahvusvahelised küsitlused, mis viiakse läbi teatud aja intervalliga. Kõige levinumad nendest on WVS (*World Value Survey*), EVS (*European Value Study*) ja ESS (*European Social Survey*). Selliste andmekogude eelisteks loetakse andmete kättesaadavuse lihtsust, taustainfo saamise võimalust ning usaldusväarsust ja võrreldavust (Kaasa 2006: 86). Teoreetilises osas mainitud töödes kasutati WVS-i (Lam 2006: 181; Berrgren, Bjornskov 2011: 463; Jeong 2010: 150), EVS-i (Kaasa 2013: 582) ja teiste küsitluste andmeid.

Käesolevas töös kasutab autor Euroopa Sotsiaaluuringust pärit andmeid. ESS on väga levinud küsitlus, mida paljud sotsiaalvaldkonna teadlased kasutavad uuringute läbiviimiseks. Euroopa sotsiaaluuring on saanud ka erinevaid auhindu, näiteks 2005. aastal oli ta „Descartes Prize for Research & Science Communication“ auhinna võitja ning aastal 2013 sai ta European Research Infrastructure Consortium (ERIC) staatuse (About the European... 2016). Eespool mainitud asjaolud tõestavad, et tegemist on usaldusväärse ning laia ringkonna poolt tunnustatud andmete allikaga. Euroopa Sotsiaaluuring (ESS) on rahvusvaheline küsitlus, mida viiakse läbi iga kahe aasta järel alates 2001. aastast. ESS mõõdab inimeste hoiakuid, uskumusi ja käitumise seaduspärasusi enam kui 30 riigis (*Ibid.*). Praegusel hetkel on läbi viidud 7 vooru (hetkel on VII vooru esimeses väljaandes kättesaadavad andmed ainult 15 riigi kohta).

Empiiriline analüüs peab andma vastuse kahele uurimisküsimusele, mis tulenevad varasemate empiiriliste uuringute ülevaatest. Esiteks, kas indiviidide sotsiaalkapitali tase erineb erinevate usundite lõikes. Peamine rõhk pannakse hierarhiliste ja mittehierarhiliste religioonide mõju erinevustele. Teiseks, kas inimeste sotsiaalkapitali tasemed on erinevad erinevate religioossuse tasemete lõikes. Lisaks üldisele religioossusele uuritakse ka ametliku ja mitteametliku religioossuse mõju.

Ühest küljest oleks käesoleva töö raames mõistlik piirata sotsiaalkapitali mõistet kui kahest elemendist: usaldusest ja vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsusest koosnevat kontseptsiooni, kuna enamikes empiirilistes töödes võetakse vaatluse alla just selliseid sotsiaalkapitali elemente ning ka käesolevas töös tegi autor ülevaate enamasti nendest uuringutest. Teisest küljest pole kõigis ESS-i voorudes olemas andmed vabatahtliku töö kohta. Antud asjaolu arvesse võttes otsustas autor uurida käesoleva töö raames veel üht sotsiaalkapitali struktuurilist dimensiooni elementi - mitteametlikud võrgustikud.

Euroopa Sotsiaaluuringust võetud küsimustest annab ülevaade lisa 1. Usalduse taseme mõõtmiseks kasutab autor vastuseid kolmele küsimusele:

1. Kas üldiselt hinnates võib Teie arvates enamikku inimesi usaldada?
2. Kas enamik inimesi püüaks Teid võimaluse korral ära kasutada või käituvad nad ausalt?
3. Kas inimesed on tavaliselt abivalmid või mõtlevad nad pigem iseendale?

Kõik kolm eespool toodud näitajat olid mõõdetud skaalal 1-10, kus „1“ tähendab täielikku usaldamatust ning „10“ tähendab, et indiviid on täielikult usaldav.

Vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsuse mõõtmiseks kasutab autor vastuseid küsimusele „Mitu korda viimase 12 kuu jooksul olete teinud tööd vabatahtlikes organisatsioonides?“ Kuna antud küsimus on esitatud ainult küsitluse III ja VI voorudes, siis otsustas autor kasutada ka mitteametlike võrgustikega seostavaid indikaatoreid. Mitteformaalsed võrgustikud, nagu ka vabatahtlikes organisatsioonides osamine, kuuluvad sotsiaalkapitali struktuurilisse dimensiooni. Mitteformaalsete võrgustikega seotud info annab vastused järgmistele küsimustele:

1. kui tihti te kohtute sõprade, sugulaste ja kolleegidega?

2. kui sageli osalete sotsiaalsetes üritustes võrreldes eakaaslastega?

Käesoleva töö üks tähtsamaid uurimisülesandeid on selgitada välja, kas erinevate usundite pooldajatel on erinev sotsiaalkapitali tase. Uurimisülesande täitmiseks kasutatakse küsitluses küsimust, mille raames pidid inimesed identifitseerima, mis religiooni nad praegusel hetkel kuuluvad.

Religioossuse ja sotsiaalkapitali vahelise seose uurimiseks kasutab autor vastuseid järgmistele küsimustele religioossuse kohta:

1. kui religioosne te olete?
2. kui tihti osalete te religioossetes teenistustes, kui mitte arvestada erilisi sündmusi (väljendab ametlikku religioossust)?
3. kui sagedasti te palvetate, kui mitte arvestada religioosseid teenistusi (väljendab mitteametliku religioossust)?

Mõnedes Euroopa Sotsiaaluuringu dokumentides rõhutatakse, et antud küsitluse esialgne mõte oli uurida riikidevahelisi erinevusi (Weighting European... 2014: 3). Sellele vaatamata võtab käesoleva töö raames autor eesmärgiks uurida religiooni mõju „keskmise eurooplase“ sotsiaalkapitalile. Seega käsitleb autor Euroopat kui ühte piirkonda, kombineerides erinevate riikide andmeid.

Millised riigid peaksid kuuluma „Euroopa“ mõiste alla ja millised mitte on pigem subjektiivne küsimus. Võttes arvesse iga riigi territoriaalse paiknevust ning kuuluvust tähtsate Euroopa organisatsioonidesse (nagu Euroopa Liit), välistas autor valimist kaks riiki: Israeli ja Venemaa.

Seejärel valiti valimisse ainult need riigid, mis on esindatud kõigis käsitletavates Sotsiaaluuringu voorudes. See oli tehtud eesmärgiga elimineerida voorude vahelised erinevused, mis võiksid tuleneda sellest, et eri voorudes on kaasatud erinevad riigid. Autor otsustas võtta vaatluse alla teise, kolmanda, neljanda, viienda ja kuuenda vooru andmed, kuna see andis võimaluse kaasata valimisse suurimat arvu riike – 18. Valimisse sattunud riigid on järgmised: Belgia, Eesti, Hispaania, Iirimaa, Norra, Poola, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Slovakkia, Sloveenia, Soome, Šveits, Taani, Ühendkuningriik, Ukraina ja Ungari. Korrelatsioon- ja regressioonanalüüs olid läbiviidud

kuuenda Sotsiaaluuringu vooru põhjal, kus analüüsi olid kaasatud kõik riigid (välja arvatud Israel ja Venemaa). Kõik arvutused ja analüüsi protseduurid tehti SPSS tarkvarapaketi abil.

Andmetest parema ülevaate saamiseks vaatleb autor Euroopa religioosset kompositsiooni ning esitab statistilist infot erinevate religioossuse vormide kohta. Tabelis 7 esitatud andmed on saadud kasutades vastuseid küsimusele: „mis usundisse peate ennast kuuluvat?“.

Tabel 7. Euroopa religioosne struktuur (inimeste arv, mis kuulub usundisse)

Religioon	Sotsiaaluuringu voor				
	II	III	IV	V	VI
Katoliiklus	9689 (42,6%)	12072 (41,3%)	12531 (36,2%)	12382 (35,4%)	12205 (34,7%)
Protestantism	2857 (12,6%)	3698 (12,7%)	4986 (14,4%)	4815 (13,8%)	4875 (13,9%)
Õigeusk	2564 (11,3%)	2381 (8,1%)	2337 (6,8%)	2490 (7,1%)	2411 (6,9%)
Teised kristlikud	301 (1,3%)	313 (1,1%)	393 (1,1%)	544 (1,6%)	498 (1,4%)
Judaism	3 (0,0%)	43 (0,1%)	63 (0,2%)	42 (0,1%)	61 (0,2%)
Islam	328 (1,4%)	511 (1,7%)	665 (1,9%)	887 (2,5%)	879 (2,5%)
Ida-religioonid	50 (0,2%)	53 (0,2%)	118 (0,3%)	205 (0,6%)	241 (0,7%)
Teised mittekristlikud	54 (0,02%)	46 (0,2%)	98 (0,3%)	69 (0,2%)	109 (0,3%)
Ateism	6885 (30,3%)	10106 (34,6%)	13411 (38,8%)	13507 (38,7%)	13907 (39,5%)
Kokku (100%)	22730	29223	34601	34942	35188

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring; autori koostatud

Tasub mainida, et autor kaalus andmeid vastavalt ESS-i kodulehel toodud juhendile, kuna esiteks, erinevates riikides valimisse sattumise tõenäosus ei olnud võrdne ning teiseks, erineva rahvastiku arvu tingimustes olid valimi suurused sarnased. (Weighting European ... 2014: 1-2). Seega tabelis 7 sulgudes toodud osakaalud ei pruugi olla täpses vastavuses inimeste arvuga, kuid peaksid objektiivsemalt kajastama reaalsust. Ka edaspidi kasutab autor kaalutud andmeid.

Tabelist on näha, et küsitluse alusel võib eristada 9 erinevat religioosset usundi või usundite voolu (sh ateism), millesse inivid võib kuuluda. Ateismi gruppi moodustavad nende inimeste arv, kelle vastus oli märgitud kui „pole rakendatav“, mis peaks tähendama, et eelnevale küsimusele „Kas te kuulute mingisse usundisse?“ on inivid vastanud eitavalt. On näha, et kõige suuremaid gruppe moodustavad ateistid ja katoliiklased, kusjuures ateistide osakaal on kasvanud ning katoliiklaste suhteline arv on pidevalt langenud. Järgmised kaks religiooni, mis moodustavad olulise osa on protestantism ja õigeusk. Ülejäänud usundid peaaegu kõikides voorudes ei ületa 2,5% .

Tabelist 8 võib näha mitu inimest peab ennast absoluutselt mittereligioosseks, väga religioosseks ning lisaks selle on näha, mitu inimest on valinud alternatiivseid vastusevariante.

Tabel 8. Küsimusele „Kui religioosne te olete?“ vastanute arv ja nende osakaal erinevate vastusevariantide lõikes.

	Sotsiaaluuringu voor				
Kui religioosne te olete?	II	III	IV	V	VI
Mitte religioosne	4408 (13,1%)	5059 (14,9%)	5257 (15,3%)	5391 (15,5%)	5445 (15,6%)
1	1800 (5,4%)	1852 (5,4%)	1960 (5,7%)	1954 (5,6%)	1816 (5,2%)
2	2502 (7,5%)	2467 (7,2%)	2573 (7,5%)	2616 (7,5%)	2568 (7,3%)
3	2973 (8,9%)	2855 (8,4%)	2939 (8,5%)	3002 (8,6%)	2841 (8,1%)
4	2613 (7,8%)	2381 (7,0%)	2243 (6,5%)	2432 (7,0%)	2212 (6,3%)
5	6279 (18,7%)	6014 (17,7%)	5973 (17,4%)	6227 (17,9%)	5728 (16,4%)
6	3302 (9,8%)	3160 (9,3%)	3314 (9,6%)	3431 (9,8%)	3387 (9,7%)
7	3500 (10,4%)	3747 (11,0%)	3872 (11,3%)	3843 (11,0%)	3895 (11,1%)
8	3159 (9,4%)	3305 (9,7%)	3296 (9,6%)	3106 (8,9%)	3549 (10,1%)
9	1329 (4,0%)	1280 (3,8%)	1315 (3,8%)	1334 (3,8%)	1433 (4,1%)
Väga religioosne	1670 (5,0%)	1916 (5,6%)	1658 (4,8%)	1505 (4,3%)	2118 (6,1%)
Kokku (100%)	33536	34036	34400	34841	34992

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori koostatud.

Kõige rohkem on neid inimesi, kes valisid vastuseks „5“ ehk võib öelda, et kõige suurema grupi moodustavad keskmiselt religioossed inimesed. Neile järgnevad ateistid ehk „mitte religioosne“ variandi valinud inimesed. Suuruse poolest kolmanda grupi moodustavad suhteliselt kõrge religioossusega inimesed, kelle vastuseks oli „7“. Nagu on näha, siis esimese vastusevariandi (mitte religioosne) valinute nii absoluutarv kui ka suhteline arv on pidevalt kasvanud, mis on kooskõlas eelmise tabeliga, kuna ateistide osakaal on pidevalt kasvanud.

Järgnevalt toob autor välja statistika ametliku ja mitteametliku religioossuse kohta. Tabelis 9 on toodud küsimusele „Kui tihti te osalete religioossetes teenistustes?“ vastanute arv erinevate vastusevariantide lõikes.

Tabel 9. Küsimusele „Kui tihti te osalete religioossetes teenistustes“ vastanute arv ja nende osakaal erinevate vastusevariantide lõikes.

Kui sagedasti osalete religioossetes teenistustes	Sotsiaaluuringu voor				
	II	III	IV	V	VI
Iga päev	227 (0,7%)	237 (0,7%)	293 (0,9%)	257 (0,7%)	294 (0,8%)
Mitu korda nädalas	956 (2,8%)	972 (2,9%)	800 (2,3%)	870 (2,5%)	977 (2,8%)
Kord nädalas	4598 (13,7%)	4502 (13,2%)	4175 (12,1%)	4013 (11,5%)	4016 (11,5%)
Vähemalt kord kuus	3384 (10,0%)	3582 (10,5%)	3617 (10,5%)	3519 (10,1%)	3457 (9,9%)
Ainult erilistel pühadel	6635 (19,7%)	6524 (19,1%)	6610 (19,2%)	7438 (21,3%)	7159 (20,4%)
Harvemini	6177 (18,3%)	6256 (18,4%)	6457 (18,8%)	6359 (18,2%)	6526 (18,6%)
Mitte kunagi	11706 (34,8%)	12002 (35,2%)	12452 (36,2%)	12434 (35,6%)	12627 (36,0%)
Kokku (100%)	33685	34075	34404	34890	35055

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori koostatud

Kuna eelnevalt oli näidatud, et kõige suurem „religioosne“ grupp on ateistid, siis on loogiline, et neid, kes mitte kunagi ei käi kirikus, on kõige suurem arv. Suuruse poolest teine ja kolmas rühm on need, kes osalevad religioossetes teenistustes ainult erilistel pühadel või veel harvemini, mille alusel võib öelda, et keskmise eurooplase ametlik

religioossus on suhteliselt madal. Tabelis 10 on esitatud sarnane statistiline ülevaade mitteametlikust religioossusest.

Tabel 10. Küsimusele „kui sagedasti te palvetate?“ vastanute arv ja nende osakaal erinevate vastusevariantide lõikes.

Kui sagedasti te palvetate	Sotsiaaluuringu voor				
	II	III	IV	V	VI
Iga päev	7154 (21,5%)	7504 (22,3%)	6703 (19,8%)	6691 (19,4%)	6851 (19,8%)
Mitu korda nädalas	3083 (9,3%)	2853 (8,5%)	2940 (8,7%)	2968 (8,6%)	2845 (8,2%)
Kord nädalas	2285 (6,9%)	2074 (6,2%)	2157 (6,4%)	2214 (6,4%)	2225 (6,4%)
Vähemalt kord kuus	2031 (6,1%)	1987 (5,9%)	2214 (6,5%)	2151 (6,3%)	2135 (6,2%)
Ainult erilistel pühadel	1497 (4,5%)	1509 (4,5%)	1510 (4,5%)	1804 (5,2%)	1734 (5,0%)
Harvemini	5387 (16,2%)	5429 (16,1%)	5683 (16,8%)	5463 (15,9%)	5462 (15,8%)
Mitte kunagi	11767 (35,4%)	12281 (36,5%)	12618 (37,3%)	13124 (38,1%)	13284 (38,5%)
Kokku (100%)	33204	33637	33825	34415	34537

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori koostatud

Nagu ka eelmise tabeli puhul, variandi „mitte kunagi“ valinute arv on kõige suurem. Samas erinevalt eelmisest tabelist, moodustavad suuruse poolest teise rühma need inimesed, kes vastasid „iga päev“. Seega ei tähenda suhteliselt madal ametlik religioossus veel analoogset mitteametliku religioossuse taset.

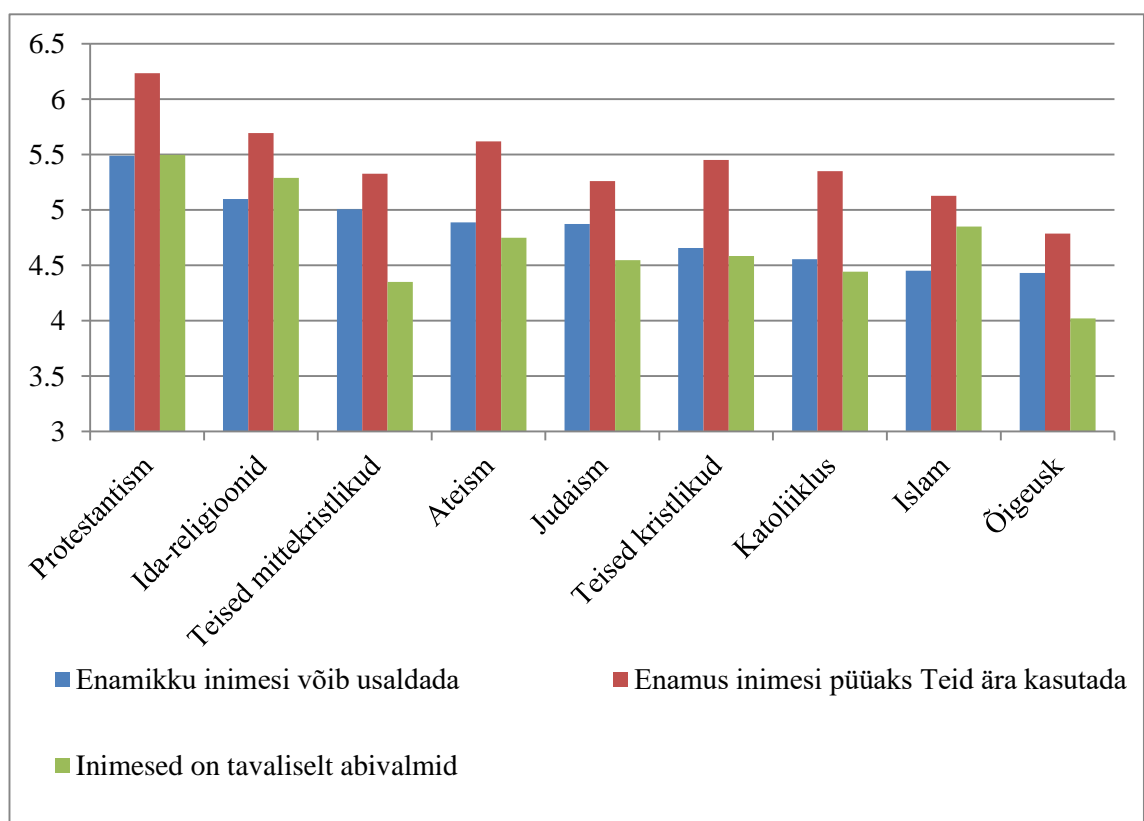
Järgmises alapeatükis vaatleb autor, milline on inimeste sotsiaalkapitali näitajate tase erinevate usundite ning religioossuse tasemete lõikes. Empiirilise osa viimases alapeatükis viiakse läbi korrelatsioon-, faktor- ja regressioonanalüüs selgitamaks, kas eksisteerib statistiliselt oluline seos religiooni ja religioossuse näitajate ning sotsiaalkapitaliga seotud näitajate vahel. Korrelatsioonanalüüs peaks andma esmase ettekujutuse seose suunast ja tugevusest ning regressioonanalüüs peaks näitama täpsemalt kuidas ja mis ulatuses mõjutab ühe teguri muutus teise teguri muutust. Peaaegu kõikides käesoleva töö teoreetilises osas käsitletud empiirilistes töodes kasutati regressioonanalüüsi. Sellest võib järeldada, et see on üks enim kasutatav meetod sotsiaalkapitali uuringutes.

2.2 Sotsiaalkapitali näitajate tase usundite ja religioossuse tasemete lõikes

Eelmises alapeatükis tehti ülevaade Euroopas esitatud religioonidest ning ka inimeste jaotusest nii üldise religioossuse kui ka ametliku ja mitteametliku religioossuse skaalal. Käesoleva alapeatüki raames uurib autor, kas erinevate usundite ning religioossuse tasemete lõikes on sotsiaalkapitaliga seotud näitajate tasemed erinevad.

Kõigepealt arvatati iga käsitletava küsitluse vooru põhjal sotsiaalkapitali näitajate keskmised väärtused usundite ning religioossuse tasemete lõikes. Kuna käesoleva töö eesmärgiks ei ole sotsiaalkapitali tase dünaamika analüüs, siis kõigi vaatluse all olevate küsitluse voorude alusel leiti üks keskmine väärtus.

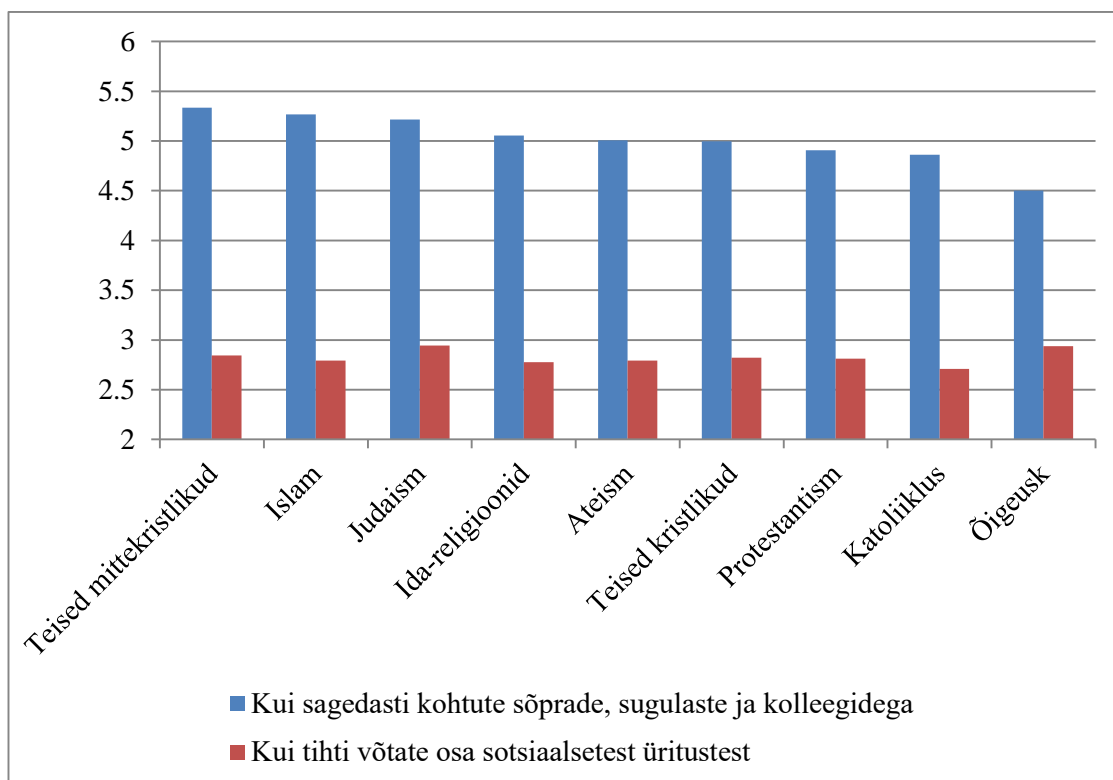
Kõigepealt käsitles autor usalduse taset erinevate religioonide lõikes. Joonisel 2 on toodud Euroopa Sotsiaaluuringu seitsme vooru põhjal arvutatud kolme usaldust väljendavate näitajate keskmised üheksa religioosse grupi (sealhulgas ateism) lõikes.

Joonis 2. Usaldust väljendavate näitajate viie vooru keskmised väärtused usundite lõikes skaalal 0-10. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Kuna autor leiab, et empiirilistes uuringutes on küsimus „Kas enamikku inimesi võib usaldada?“ kõige kasutatavam, siis joonisel 2 (ning järgnevatel joonistel samuti) on usundid järjestatud antud näitaja alusel. Jooniselt on näha, et kõige kõrgem usalduse tase on protestantidel ja ida-religioonidesse kuuluvate inimeste seas. Küsimuse „kas Teie arvates enamikku inimesi võib usaldada?“ ehk esimese indikaatori järgi on teised mittekristlikud religioonid kolmandal kohal. Kõige madalam usalduse tase oli õigeusu pooldajatel ja islamiusulistel seas. Katoliiklaste usalduse tase oli samuti keskmisest madalam. Antud leiud on kooskõlas käesoleva töö teoreetilises osas toodud varasemate empiiriliste tulemustega, mis näitavad, et mittehierarhilised religioonid (protestantism, ida-religioonid ja judaism) on positiivselt seotud sotsiaalkapitaliga ning hierarhilised (katoliiklus, õigeusk ja islam) negatiivselt. Samas tuleb märkida, et mittekristlike religioonide pooldajate kolmanda indikaatori (inimesed on tavaliselt abivalmid) tase on üks madalamaid. Seega ühest küljest arvavad mittekristlike usundite järgijad võrreldes katoliiklaste ja moslemitega rohkem, et inimesi võib usaldada, kuid teisest küljest ei pea nad inimesi abivalmiteks. Antud tulemus võib olla seotud asjaoluga, et mittekristlike religioonide pooldajad on kõige väiksem Euroopas esindatud religioosne grupp. Islami pooldajate puhul on situatsioon vastupidine: esimese ja teise indikaatorite tasemed on madalad, kuid kolmanda näitaja tase on kõrgem võrreldes teiste hierarhiliste religioonidega. Seega võib oletada, et vaatamata madalale usalduse tasemele on inimeste aitamine islami kultuuris väärtuste hierarhias prioriteetsemal kohal võrreldes näiteks katoliikluse ja õigeusuga. Ateistide usalduse tase oli kõrgem kui hierarhiliste religioonide pooldajatel, kuid madalam võrreldes mittehierarhiliste religioonidesse kuuluvate inimestega.

Joonisel 3 on vaatluse all sotsiaalse elu aktiivsusega seotud ehk mitteformaalseid võrgustike iseloomustavate näitajate keskmised väärtused religioonide lõikes.

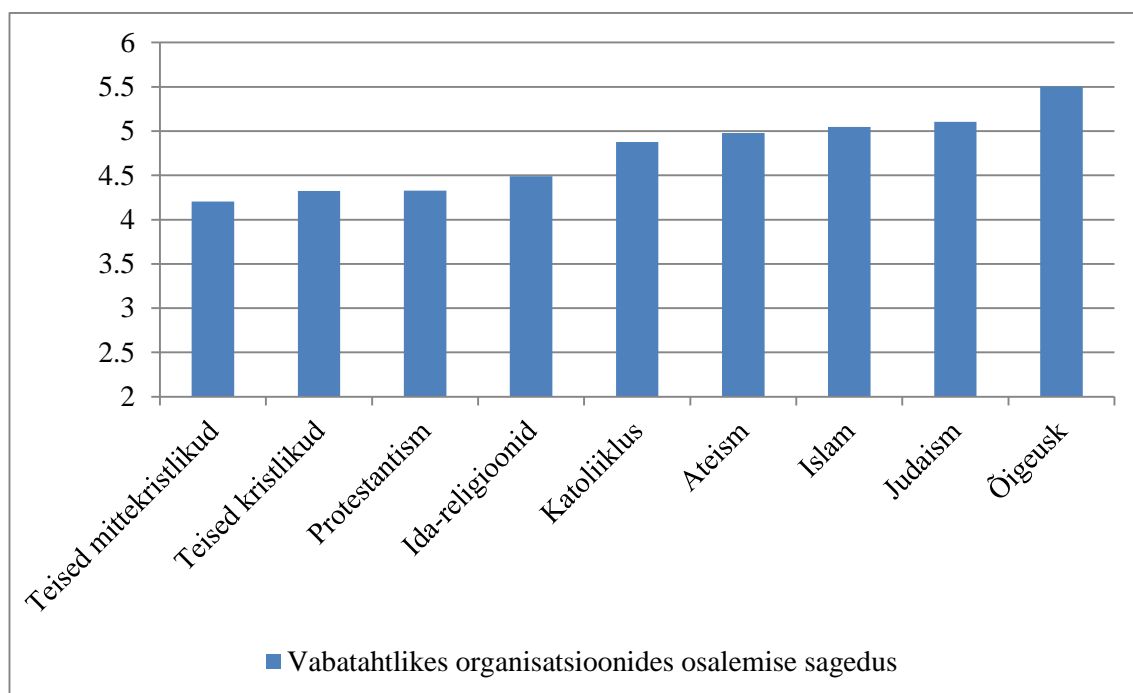

Joonis 3. Sotsiaalsetes võrgustikes osalemise aktiivsust iseloomustavate näitajate viie vooru keskmised väärtused usundite lõikes. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Kuigi vahed on võrdlemisi väikesed, on näha, et kõige enam kohtuvad sõprade, sugulaste ja kolleegidega selliste religioonide pooldajad, kelle osakaal Euroopa religioosses struktuuris on suhteliselt väike: judaism, islam, ida-religioonid ning teised kristlikud ja mitte kristlikud religioonid. Euroopas levinumate usundite järgijate puhul on antud näitaja madalam. Antud leiu alusel võib oletada, et vähemusgruppidesse kuuluvate indiviidide jaoks on eriti olulised suhted perekonnaga ning lähedaste sõpradega. Nagu võib näha, siis teise näitaja (enda hinnang sotsiaalsete ürituste küllastamise kohta) jaotus religioonide vahel on teistsugune ning kindlat seaduspärasust näha ei ole. Võib välja tuua, et kõige sagedamini osalevad sotsiaalsetes üritustes õigeusu ning judaismi pooldajad ning kõige harvemini katoliikluse ja ida-religioonide järgijad.

Joonisel 4 on esitatud vabatahtlikes organisatsioonides osalemise sageduse keskmised väärtused religioonide lõikes. Tuleb meeles pidada asjaolu, et antud näitaja skaala ulatus on ühest kuueni, kus „1“ tähendab osalemist vähemalt kord kuus ning „6“ tähendab, et

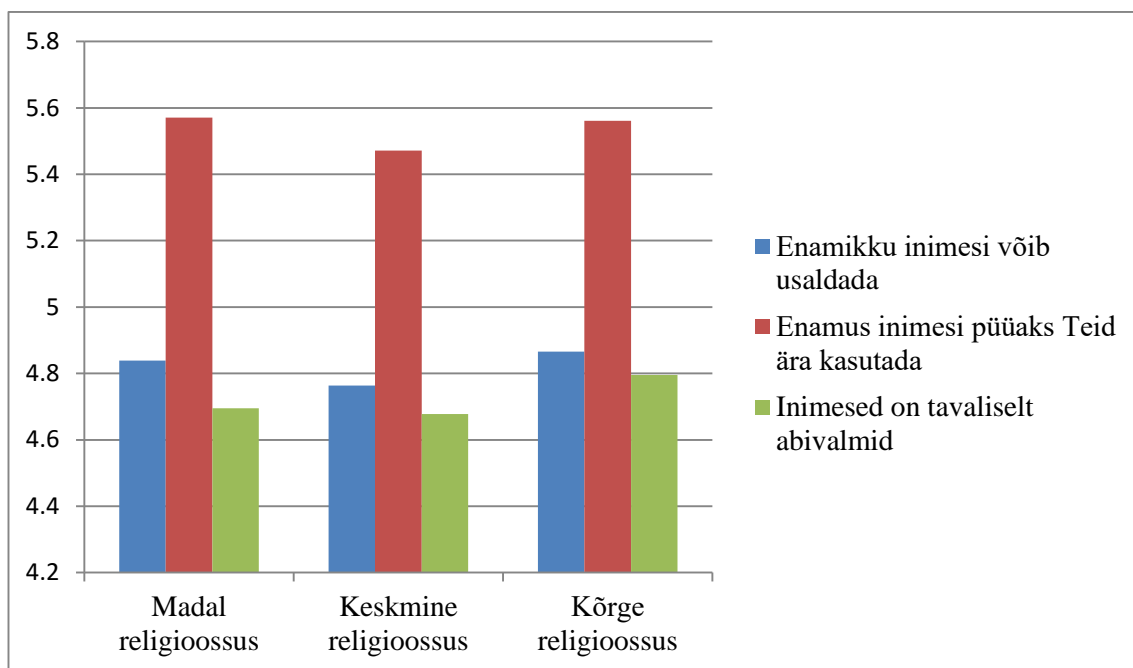
indiviid ei osale mitte kunagi vabatahtlikes organisatsioonides. Seega väiksemad väärtused on seotud kõrgema sagedusega.

Joonis 4. Vabatahtlikes organisatsioonides väljendava näitaja viie voo keskmesed väärtused usundite lõikes. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Jooniselt on näha, et ka vabatahtliku töö tegemise puhul kehtib enamasti „mittehierarhiliste religioonide teooria“: kõigi mittehierarhiliste religioonide (välja arvatud judaism) pooldajate vabatahtlikes organisatsioonides osalemisaktiivsus on kõrgem võrreldes katoliiklaste, moslemite ja õigeusu pooldajatega. Ka ateistid teevad vabatahtlikku tööd harvemini võrreldes nii mittehierarhiliste religioonide pooldajate kui ka katoliiklastega.

Järgnevalt vaatleb autor samu sotsiaalkapitaliga seotud näitajaid erinevate üldise religioossuse tasemete lõikes. Vaatluse all on kolm üldise religioossuse taset. Küsimuse „Kui religioosne Teie olete?“ esialgsed vastusevariandid nullist kümneni olid ülevaatlikkuse mõttes kodeeritud uutesse väärtustesse: „0-3“ – madal religioossus, „4-6“ – keskmine religioossus ja „7-10“ – kõrge religioossus. Joonisel 5 on toodud usaldust väljendavate näitajate keskmesed väärtused madala, keskmise ja kõrge religioossuse korral.

Joonis 5. Usaldust väljendavate näitajate keskmised väärtused üldise religioossuse tasemete lõikes. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Kuigi jooniselt on näha, et kõigi kolme näitajate tasemed on madalaimad keskmise religioossuse puhul, on autori arvates erinevused religioossuse tasemete lõikes liiga väikesed väitmaks, et üldine religioossus on seotud indiviidi usalduse tasemega. Antud joonise põhjal võib pigem öelda, et antud seos puudub.

Järgnevalt on vaadeldud mitteformaalseid võrgustike iseloomustavate näitajate keskmised religioossuse tasemete lõikes. Tabelis 11 on toodud vastavad andmed.

Tabel 11. Mitteformaalseid võrgustike iseloomustavad näitajad religioossuse tasemete lõikes (pallid).

Näitaja \ Religioossuse tase	Madal	Keskmine	Kõrge
Kui tihti kohtute sõprade, sugulaste ja kolleegidega	5,00	4,87	4,85
Kui sagedasti võtate osa sotsiaalsetest üritustest võrreldes eakaaslastega	2,79	2,77	2,76

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Tabelist on näha, et üldiselt mida religioossem on individ, seda harvemini kohtub ta sõprade, sugulaste ja kolleegidega ning osaleb sotsiaalsetes üritustes. Samas tuleb taas märkida, et erinevused on marginaalsed, eriti teise näitaja puhul.

Tabelis 12 on esitatud vabatahtlikes organisatsioonides osalemise sagedus religioossuse tasemete lõikes. Sealt võib näha vastupidist seaduspärasust võrreldes eelmise tabeliga.

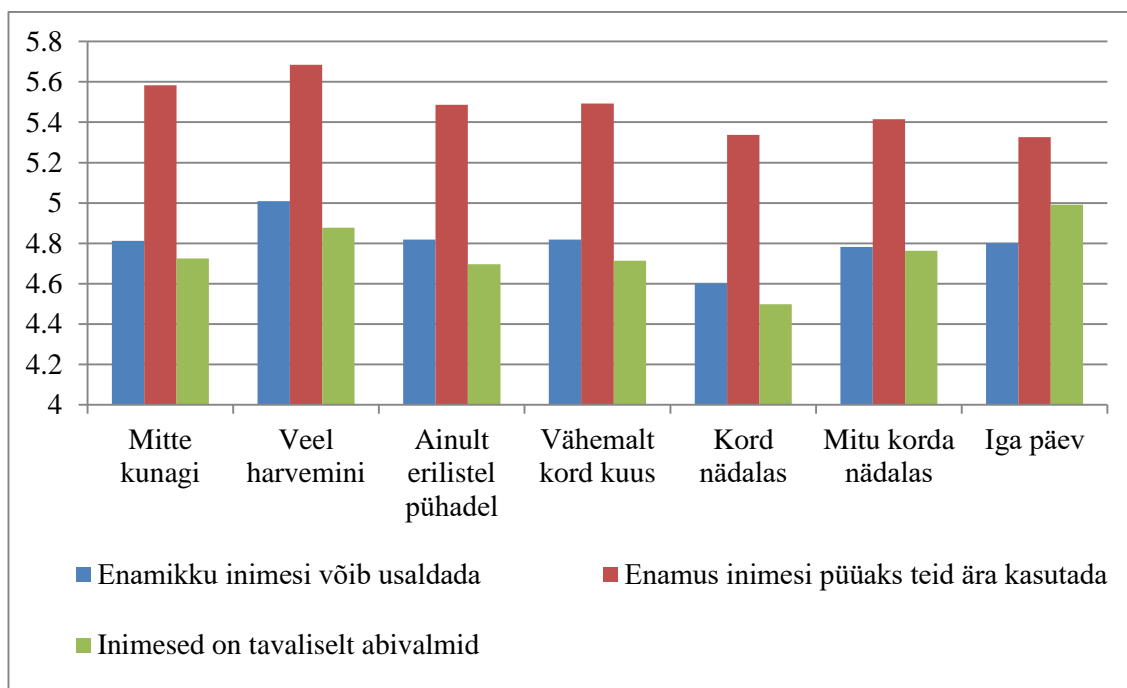
Tabel 12. Vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus skaalal 1-6 religioossuse tasemete lõikes.

Religioossuse tase	Kui tihti olete viimase 12 kuu jooksul teinud vabatahtlikku tööd organisatsioonides (keskmine)
Madal	4,97
Keskmine	4,91
Kõrge	4,69

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Nagu on näha, siis mida kõrgem on keskmise inimese religioossus, seda sagedamini osaleb ta vabatahtlikes organisatsioonides (madalamad väärtused tähendavad kõrgemat aktiivsust). Antud tulemust võib põhjendada oletusega, et religioossematel indiviididel on suurem tõenäosus osaleda vabatahtlikes organisatsioonides, sest nad käivad sagedamini kirikus, kust neil on rohkem võimalusi saada informatsiooni selliste organisatsioonide kohta (Lam 2006: 178).

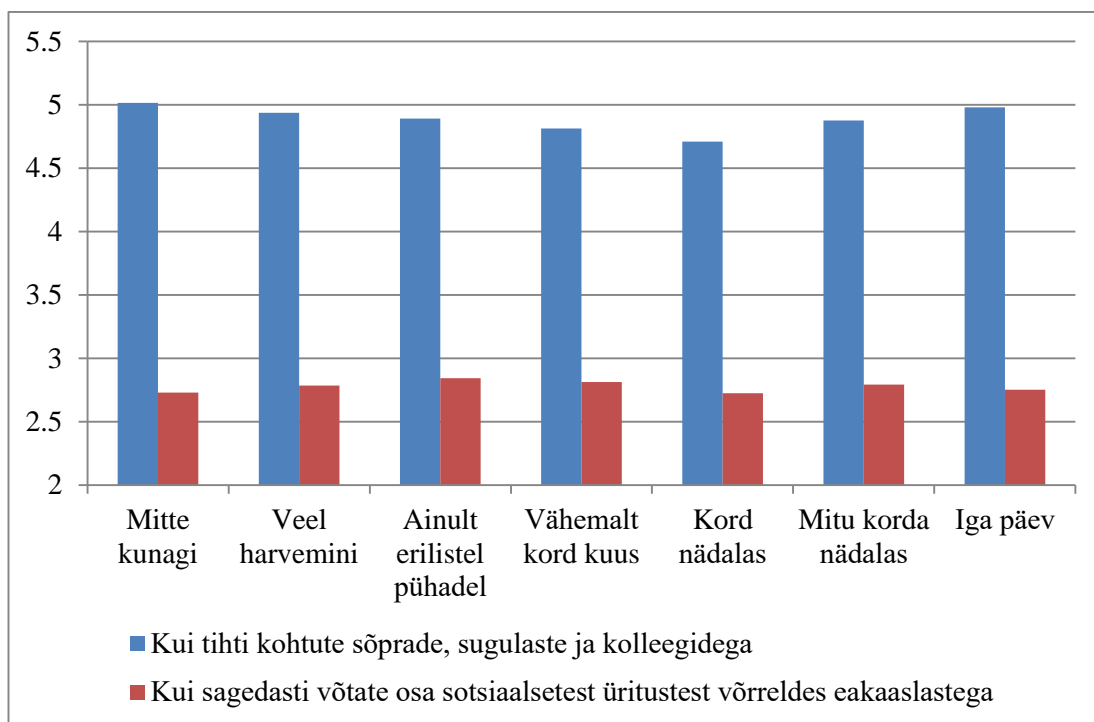
Järgnevalt käsitleb autor veel kaks religioossusega seotud näitajat. Esimene näitaja, mis väljendab ametlikku religioossust, on seotud kirikus käimise sagedusega. Joonisel 6 on toodud usaldusega seotud näitajate keskmised tasemed erineva religioossetes teenistustes osalemise sageduse korral.

Joonis 6. Usaldust väljendavate näitajate keskmised väärtused skaalal 0-10 erineva religioossetes teenistustes osalemise sageduse korral. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Ühest küljest, kui vaadata sagedusgruppe „veel harvemini“, „ainult erilistel pühadel“, „vähemalt kord kuus“ ja „kord nädalas“, siis on näha, et mida sagedamini indiviid osaleb religioossetes teenistustes, seda vähem usklik ta on. Teisest küljest, alates sagedusest „kord nädalas“, mida rohkem indiviid külastab kirikut, seda rohkem usaldab ta teisi inimesi (vaadates esimest ja teist indikaatorit). Antud tulemus võib olla põhjendatud oletusega, et mida sagedamini käib indiviid kirikus, seda vähem on tal aega mitteformaalsetes võrgustikes osalemiseks, mille tõttu langeb ka usalduse tase. Samas neil, kes käivad kirikus mitu korda nädalas ja sagedamini, on rohkem võimalusi luua (sotsiaalkapitali vaatenurgast) kasulikke kontakte.

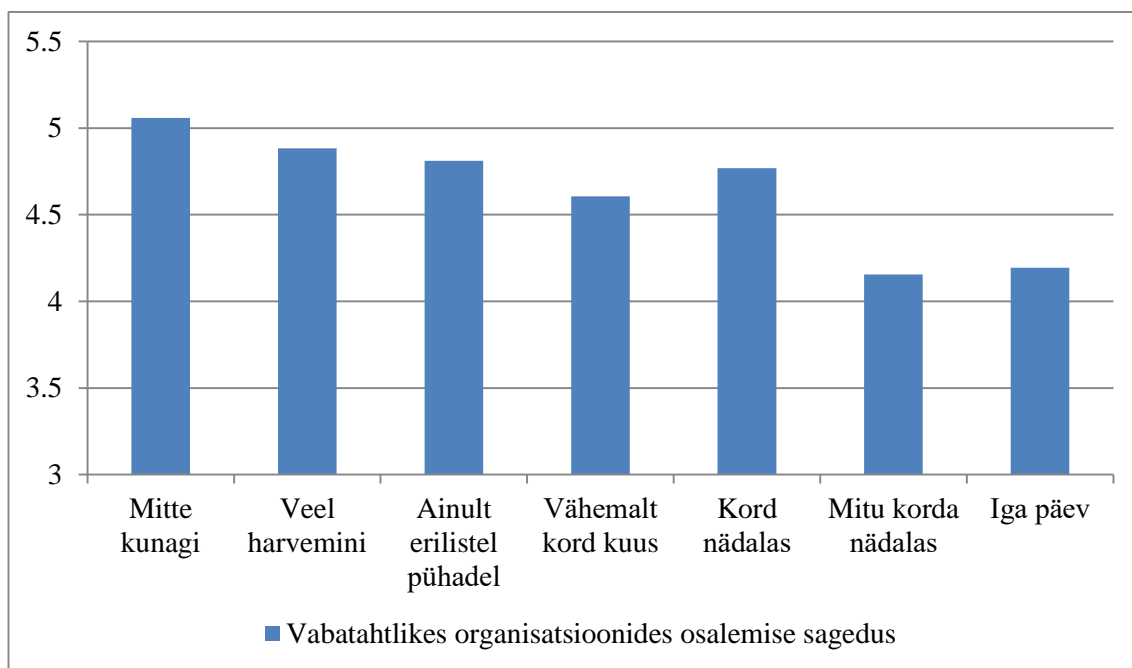
Joonisel 7 on esitatud mitteformaalseid võrgustike iseloomustavate näitajate keskmised erineva religioossetes teenistustes osalemise sageduse korral.

Joonis 7. Mitteformaalseid võrgustike iseloomustavate näitajate keskmised väärtused erineva religioossetes teenistustes osalemise sageduse korral. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori koostatud.

Esimese näitaja kohta võib öelda, et nagu ka eelmise joonise puhul, kehtib seaduspärasus, et kuni grupini „kord nädalas“, mida sagedamini käib indiviid kirikus, seda harvemini kohtub ta sõprade, sugulaste ja kolleegidega. Samas on näha, et alates grupist „kord nädalas“, mida sagedamini võtab indiviid osa religioossetest teenistustest, seda rohkem kohtub ta sõprade, sugulaste ja kolleegidega. Põhjendus on analoogne sellele, mis toodi eelmise joonise kohta. Teise näitaja ehk sotsiaalsetes üritustes osalemise aktiivsuse puhul ei ole kindlat seaduspärasust. Lisaks sellele, kuna teise näitaja väärtused varieeruvad väga kitsas vahemikus (2,73-2,84) võib öelda, et sotsiaalsetes üritustes osalemise aktiivsus on ligikaudselt sama kõikide religioossetes teenistustes osalemise sageduste lõikes.

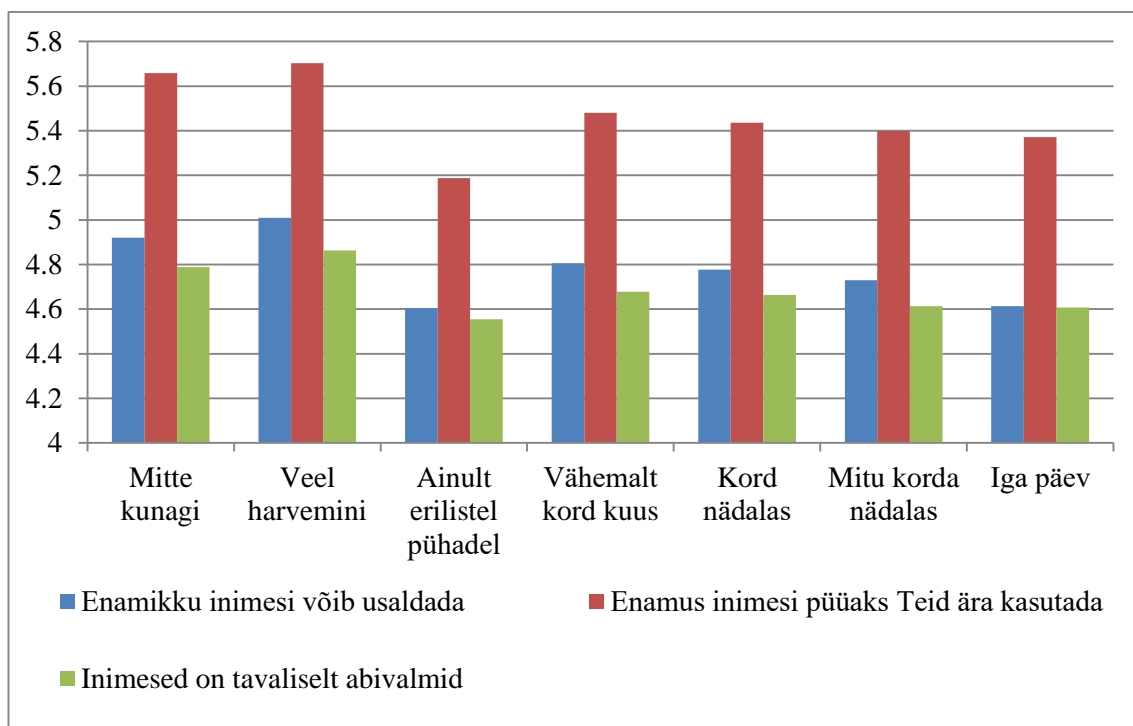
Järgmisena vaatleb autor, kas erineva religioossetest teenistustest osavõtu sageduse puhul on vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus erinev. Joonisel 8 on toodud vastavad andmed.

Joonis 8. Vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus skaalal 1-6 erineva religioossetes teenistustes osalemise sageduse korral. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori koostatud.

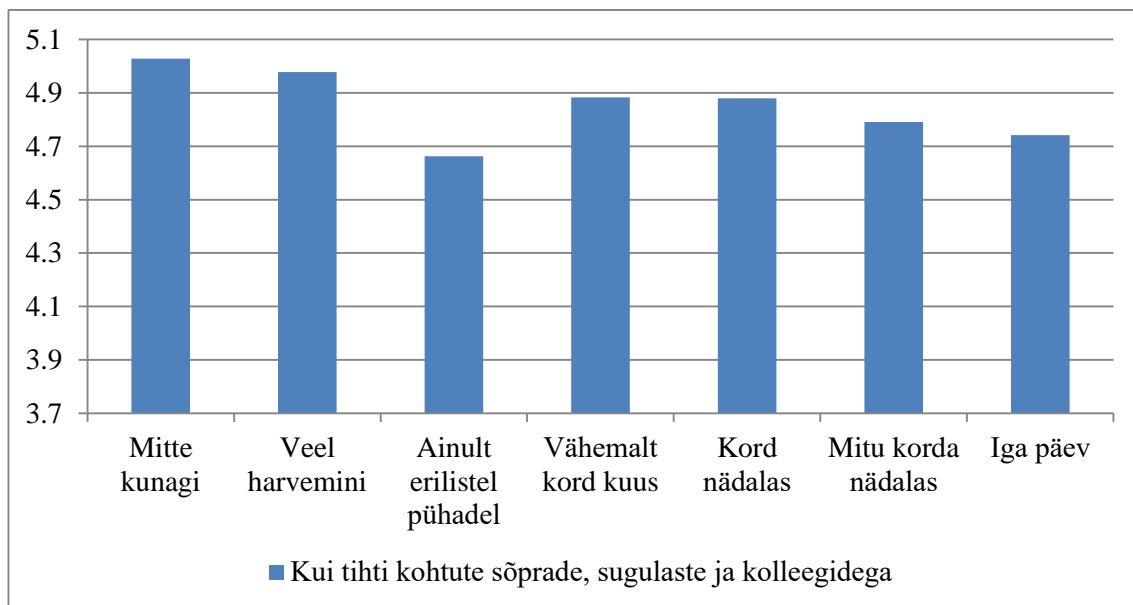
Jooniselt on näha, et üldiselt kehtib sama seaduspärasus nagu üldise religioossuse puhul – mida sagedamini indiviid käib kirikus, seda rohkem osaleb ta vabatahtlikes organisatsioonides. Eranditeks on antud juhul grupid „kord nädalas“ ja „iga päev“, mille vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus on pisut madalam võrreldes neile vahetult eelnevate gruppidega.

Viimase sotsiaalkapitali taset mõjutava faktorina käsitles autor mitteametlikku religioossust, mida käesoleva töö raames mõõdeti inimese palvetamise sagedusega. Teoreetilises osas esitatud varasemate empiiriliste tööde tulemuste põhjal võib oletada, et palvetamise sagedus ei ole seotud inimese sotsiaalkapitali tasemega. Joonisel 9 on toodud usaldust väljendavate näitajate keskmised väärtused erineva palvetamise sageduse puhul.

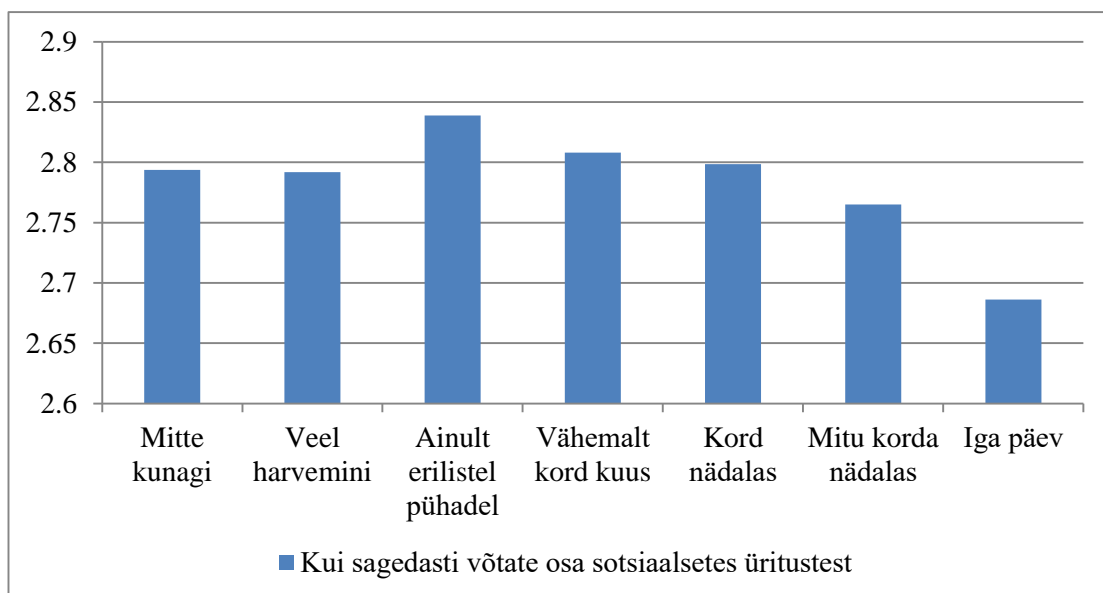
Joonis 9. Sotsiaalkapitali väljendavate näitajate keskmised väärtused skaalal 0-10 erineva palvetamise sageduse korral. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Joonise põhjal võib öelda, et mitteametlik religioossus on seotud pigem negatiivselt indiviidi usalduse tasemega: üldiselt mida sagedamini indiviid palvetab, seda madalam on ta usalduse tase. Erandiks on antud juhul gruppidesse „mitte kunagi“ ja „ainult erilistel pühadel“ kuuluvate inimeste usalduse tase, mis ei järgi ülalmainitud seaduspärasust. Joonisel 10 ja 11 on vaatluse all sotsiaalse elu aktiivsust iseloomustavad näitajad samade gruppide lõikes.

Joonis 10. Sõprade, sugulaste ja kolleegidega kohtumiste sageduse keskmised väärtused erineva palvetamise sageduse korral. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

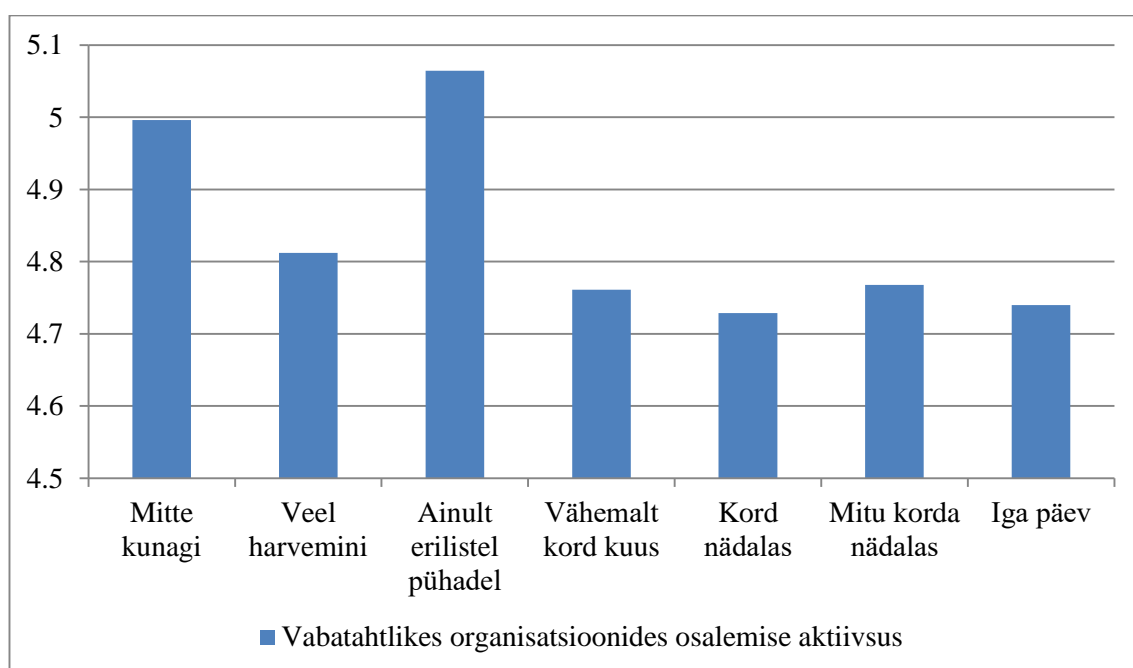
Jooniselt on näha, et nagu usalduse näitajate puhul, on sõprade, sugulaste ja kolleegidega kohtumiste sageduse puhul erandiks grupp „Ainult erilistel pühadel“. Ülejäänute gruppide puhul kehtib seaduspärasus, et mida sagedamini indiviid palvetab, seda harvemini kohtub ta sõprade, sugulaste ja kolleegidega.

Joonis 11. Sotsiaalses üritustes osalemise sagedusega seotud näitaja keskmised väärtused erineva palvetamise sageduse korral. Allikas: Euroopa Sotsiaalkuuring, autori koostatud

Teist mitteformaalsetes võrgustikes osalemist iseloomustavat näitajat vaadates võib öelda, et alates grupist „ainult erilistel pühadel“, mida rohkem inivid palvetab, seda harvemini osaleb ta sotsiaalsetes üritustes. Tuleb taas märkida, et joonistel 10 ja 11 on gruppidevahelised erinevused suhteliselt väikesed.

Viimasena analüüsib autor, kas erinevate palvetamise sageduse gruppide lõikes on vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus erinev. Joonisel 12 on toodud vastavad andmed.

Joonis 12. Vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus skaalal 1-6 erinevate palvetamise sageduse gruppide lõikes. Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring, autori arvutused.

Jooniselt on näha, et gruppi „ainult erilistel pühadel“ kuuluvad inimesed võrreldes teiste gruppidega näitavad oluliselt väiksemat vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsust. Üldiselt võib öelda, et kindel seos kahe näitajate vahel puudub, kuid on näha, et inivid, kes palvetavad vähemalt kord kuus ja sagedamini, näitavad kõrgemat aktiivsust vabatahtlikes organisatsioonides võrreldes nendega, kes palvetavad harvemini kui kord kuus.

Tabelis 13 on kokkuvõtlikult esitatud sotsiaalkapitali näitajate seosed erinevate religioonidega ning üldise, ametliku ja mitteametliku religioossusega.

Tabel 13. Sotsiaalkapitaliga seotud näitajad religioonide lõikes ning erinevate üldise, ametliku ja mitteametliku religioossuse tasemete puhul (SSK – sõbrad, sugulased ja kolleegid; SÜ – sotsiaalsed üritused).

	Usalduse tase	Sotsiaalse elu aktiivsus (mitteformaalsed võrgustikud)	Vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus
Religioonid	Kõrgem mittehierarhiliste religioonide pooldajatel	SSK-ga kohtuvad sagedamini nende religioonide järgijad, mille osakaal Euroopas on väike. SÜ-s osalevad kõige rohkem judaismi ja õigeusu pooldajad, kuid kindlat seaduspärasust ei ole.	Üldiselt kõrgem mittehierarhilistes religioonides (välja arvatud judaism)
Üldine religioossus	Umbes sama kõigil religioossuse tasemetel	Mõlemate näitajate tasemed langevad religioossuse kasvades	Kõrgem religioossematel inimestel
Ametlik religioossus	Teatud tasemeni, sagedamad religioossed teenistused on seotud madalama usalduse tasemega. Seejärel usalduse tase taas kasvab.	SSK-ga kohtumise sagedus langeb ametliku religioossuse kasvades, kuid teatud tasemest taas kasvab. SÜ-s osalemise ja ametliku religioossuse vahel seos puudub.	Üldiselt, mida kõrgem on inimese ametlik religioossus, seda rohkem teeb ta vabatahtlikku tööd.
Mitteametlik religioossus	Usalduse tase langeb palvetamise sageduse kasvades.	SSK-ga kohtumise sagedus langeb palvetamise sageduse kasvades. SÜ-s osalemise aktiivsus langeb alates „ainult erilistel pühadel“ palvetamise sagedusest.	Kindel seos puudub, kuid üldiselt need, kes palvetavad sagedamini, teevad rohkem vabatahtlikku tööd.

Allikas: autori koostatud

Tabeli 13 põhjal võib öelda, et mittehierarhilistesse religioonidesse kuuluvate inimeste sotsiaalkapital on keskmiselt kõrgem võrreldes hierarhilistesse usunditesse kuuluvate inimestega. Antud leid kinnitab teoreetilises osas toodud empiiriliste uuringute tulemusi. Üldise, ametliku ja mitteametliku religioossuse seos sotsiaalkapitaliga on keerulisem. Kuigi enamik teoreetilises osas mainitud autoreid on leidnud positiivse seose religioossuse ja usalduse vahel, on tabelist 13 näha, et ametliku ja mitteametliku religioossuse seos usaldusega on pigem negatiivne. Samas teatud ametliku religioossuse tasemest alates usalduse tase jälle kasvab. Üldise religioossuse tasemete lõikes on usalduse tase ligikaudselt sama. Teiste sotsiaalkapitali näitajatega on üldine religioossus

seotud negatiivselt. Ametliku ja mitteametliku religioossuse seos mitteformaalsete võrgustikega on pigem negatiivne, kuid taas tuleb märkida, et alates teatud ametliku religioossuse tasemest kasvab mitteformaalsetes võrgustikes osalemise aktiivsus. Kuigi varasemates töödes võib leida, et ametliku ja mitteametliku religioossuse seos vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega on kas negatiivne või ebaoluline, näitab analüüs, et kõik religioossusega seotud näitajad on seotud pigem positiivselt vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega.

2.3 Religiooni ja religioossusega seotud näitajate seos sotsiaalkapitali elementidega

Eelmises alapeatükis oli näidatud, et erinevate religioonide ja religioossusega seotud näitajate gruppide lõikes on sotsiaalkapitali näitajad erinevad. Käesoleva alapeatüki eesmärgiks on selgitada, kas religiooni ja religioossusega seotud näitajate ning sotsiaalkapitali elementide vahel on olemas statistiliselt oluline seos. Antud eesmärgi täitmiseks on kõigepealt rakendatud korrelatsioonanalüüsi. Kuna mitmes Euroopa Sotsiaaluuringu voorudes puudusid vajalikud andmed ja muutujad, siis järgnevalt on keskendatud vaid kuuenda vooru andmete analüüsile.

Enne korrelatsioonmaatriksi esitamist tuleb märkida, et järgmiste muutujate väärtused olid kodeeritud selliselt, et suurem väärtus vastaks kõrgemale aktiivsusele: religioossetes teenistustes osalemise sagedus, palvetamise sagedus ning vabatahtlikes organisatsioonides osalemise sagedus. Ülalmainitud protseduur oli läbi viidud eesmärgiga lihtsustada tunnuste vahelise seose suuna interpreteerimise. Lisas 2 on toodud vastav korrelatsioonimaatriks. Korrelatsioonanalüüsis kasutati Spearman'i korrelatsioonikordajat.

Korrelatsioonianalüüs näitab, et üldisel religioossusel on olulisuse nivool 0,05 statistiliselt oluline negatiivne seos ainult ühe usalduse näitajaga, kuid seos praktiliselt puudub (-0,013). Ametlik ja mitteametlik religioossus on negatiivselt seotud kõigi usalduse näitajatega. Kuigi seosed on nõrgad, on nad kõik statistiliselt olulised olulisuse nivool 0,01. Seega võib öelda, et leiud on kooskõlas eelmises alapeatükis toodud tulemustega. Mitteformaalsete võrgustike puhul on tulemused segased. Võib näha, et üldine religioossus on statistiliselt oluliselt seotud ainult ühe näitajaga – sõprade,

sugulaste ja kolleegidega kohtumise sagedusega, kuid antud seos praktiliselt puudub (-0,013). Ametlik ja mitteametlik religioossus on statistiliselt oluliselt seotud mõlema näitajaga, kuid seoste suunad varieeruvad. Palvetamise sagedus on mõlema näitajaga seotud negatiivselt: sõprade, sugulaste ja kolleegidega kohtumise sageduse puhul on korrelatsioonikordaja -0,061 ning sotsiaalsetes üritustes osalemise puhul -0,030. Religioossetes teenistuses osalemise puhul on korrelatsioonikordaja võrdne vastavalt -0,046 esimese näitajaga, mis tähendab, et sagedane kirikus käimine on negatiivselt seotud sõprade, sugulaste ja kolleegidega kohtumise sagedusega, ning 0,031 teise näitajaga, mis viitab sellele, et religioossetes teenistuses osalemine mõjutab positiivselt sotsiaalsetes üritustes osalemise aktiivsust. Samuti on korrelatsioonimaatriksist näha, et kõik kolm religioossusega seotud näitajat on positiivselt seotud vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega. Tuleb märkida, et ametliku religioossuse seos antud näitajaga on suhteliselt tugevam (0,111) võrreldes üldise (0,085) ja mitteametliku (0,077) religioossusega.

Kokkuvõtteks võib öelda, et korrelatsioonianalüüs on kinnitanud eelneva analüüsi meetodi tulemusi. Kõik religioossusega seotud näitajad on negatiivselt seotud usalduse näitajatega. Samas on religioossusega seotud näitajad positiivselt seotud vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega. Mitteformaalsete võrgustike puhul seosed varieeruvad ning sõltuvad käsitletavast näitajate paarist.

Järgmiselt viiakse läbi faktoranalüüs, et koondada faktoritesse sotsiaalkapitaliga seotud näitajaid, mida hiljem kasutatakse regressiooni mudelite sõltuvate muutujatena. Kuna käesolevas töös kasutatakse ainult üht vabatahtlike organisatsioonidega seotud näitajat, siis jääb see eraldiseisvaks muutujaks. Seega kaasatakse faktoranalüüsi kolm usaldusega seotud näitajat ning kaks näitajat, mis on seotud mitteformaalsete võrgustikega. Lisaks sellele, vältimaks regressioonianalüüsi käigus multikollineaarsuse ohtu, on faktoranalüüsi kaasatud kõiki religioossusega seotud näitajaid, kuna korrelatsioonianalüüs näitas, et nende vahel eksisteerib tugev seos. Faktorite leidmiseks kasutati peatelgede meetodit. Tabelis 14 on toodud pööratud faktorite maatriks.

Tabel 14. Pööratud faktorite maatriks

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Enamikku inimesi võib usaldada	-0,018	0,707	0,095
Enamus inimesi püüaks Teid ära kasutada	-0,035	0,737	0,089
Inimesed on tavaliselt abivalmid	0,000	0,653	0,066
Kui sagedasti kohtute sõprade, sugulaste ja kolleegidega	-0,028	0,066	0,523
Kui tihti osalete sotsiaalsetes üritustes	0,015	0,090	0,590
Kui religioosne te olete	0,797	0,004	-0,004
Kui sagedasti osalete religioossetes teenistustes	0,760	-0,030	0,027
Kui tihti palvetate	0,850	-0,031	-0,058
Kirjeldusaste	24,222%	18,542%	8,094%
Kumulatiivne kirjeldusaste	24,222%	42,765%	50,859%

Allikas: autori koostatud

Tabelist 14 on näha, et kolme faktori kumulatiivne kirjeldusaste on võrdne 50,859 protsendiga, mis tähendab, et suhteliselt suur osa lähtetunnustest jääb kirjeldamata. Antud tulemus oli oodatav, kuna lähtetunnuste omavahelised korrelatsioonid ei ole väga tugevad. Seega peab käesoleva töö autor antud kirjeldusastet piisavaks. Nagu oli eeldatud, siis esimene faktor on kõige rohkem seotud religioossuse näitajatega, seega võib seda nimetada religioossuseks. Teise faktori faktorlaadungid on kõige suuremad usaldusega seotud näitajate puhul, mille tõttu tõlgendatakse antud faktorit kui inimese usalduse taset. Kolmandat faktorit tõlgendatakse kui inimese mitteformaalsetes võrgustikes osalemise aktiivsust, kuna antud faktor on kõige rohkem seotud mitteformaalseid võrgustike iseloomustavate näitajatega.

Järgnevalt tuuakse välja sotsiaalkapitali peamised allikad indiviidi tasemel. Sotsiaalkapitali allikate tutvustamine on põhjendatud, kuna hiljem regressioonimudelitesse kaasatakse kõige rohkem käsitletud allikaid kontrollmuutujate rollis.

Sotsiaalkapitali allikaid võib indiviidi tasemel jagada kahte kategooriasse: sotsiaalmajanduslikud ja demograafilised. Sotsiaalmajanduslikest tunnustest mainitakse tavaliselt indiviidi sissetulekut ja hariduse taset. Demograafilistest näitajatest kõige olulistemaks peetakse inimese vanust ja sugu. Kaasa ja Parts (2008: 155) on leidnud, et sissetulekul on positiivne efekt formaalsetele võrgustikele ja üldisele usaldusele. Seega,

mida rikkam on inimene, seda sagedamini osaleb ta vabatahtlikes organisatsioonides ning seda usaldavam on ta. Haridusel oli samuti positiivne mõju formaalsetele võrgustikele ja usaldusele (*Ibid*). Halman ja Luijkx (2006: 82) on jõudnud sama tulemuseni. Üks põhjustest, miks haridusel on positiivne mõju sotsiaalkapitalile seisneb selles, et haritud inimesed on võrreldes nendega, kellel haridustase on madalam, avatumad uutele ideedele ning on eelarvamusteta, mille tõttu kontakteeruvad nad suurema tõenäosusega teiste maailmavaadetega inimestega (*Ibid*: 73). Vanuse kohta leiti, et sel näitajal on nõrk positiivne mõju usaldusele ning negatiivne mõju mitteformaalsetes võrgustikes osalemisele (Halman, Luijkx 2006: 82; Radnitz *et al*: 2009: 723). Antud seost võib põhjustada oletusega, et mida vanem on indiviid, seda vähem on tal aega sõprade ja sugulastega kohtumiseks. Samas ei leia antud oletus alati kinnitust. Näiteks Kaasa ja Parts (2008: 155) leidsid, et mõnedes Euroopa riikides on vanusel positiivne seos formaalsete võrgustikega ning tugev positiivne seos mitteformaalsete võrgustikega kõikides Euroopa riikides. Lisaks vanusele mängib sotsiaalkapitali kujunemises olulist rolli ka inimese sugu: naised on usaldavamad kui mehed, kuid mehed osalevad rohkem nii formaalsetes kui ka mitteformaalsetes võrgustikes (Kaasa, Parts 2008: 155; Halman, Luijkx 2006: 82; Radnitz *et al*: 2009: 723, Lam 2006: 187). Teised sotsiaalkapitali allikad, mida indiviidi tasandil mõnikord välja tuuakse, on perekonnaseis, tööhõive, poliitilised vaated, eluga rahulolu, varasemad kogemused ning kuulumine gruppi, mis oli ajalooliselt diskrimineeritud. Tabelis 15 on toodud eespool toodud tegurid ja nende mõju sotsiaalkapitalile.

Tabel 15. Sotsiaalkapitali allikad indiviidi tasandil

Näitaja	Mõju sotsiaalkapitalile
Sissetulek	Mida rikkam on individ, seda kõrgem on ta sotsiaalkapitali tase
Haridus	Kõrgem haridus on seotud kõrgema sotsiaalkapitali tasemega
Vanus	Empiirilised tulemused varieeruvad, kuid üldiselt on eakamatel inimestel vähem aega sotsiaalsetes üritustes osalemiseks, seega ka madalam sotsiaalkapitali tase
Sugu	Naised on usaldavamad. Mehed osalevad aktiivsemalt formaalsetes ja mitteformaalsetes võrgustikes
Perekonnaseis	Abielus inimestel on vähem aega erinevates võrgustikes osalemiseks
Tööhõive	Täiskoormusega tööga inimestel on kõrgem sotsiaalkapitali tase.
Poliitilised vaated	Vasakpoolsete vaadetega inimestel on kõrgem sotsiaalkapitali tase
Eluga rahulolu	Sotsiaalkapitali tase on kõrgem inimestel, kes on rahul eluga
Varasemad kogemused	Individil, keda on teiste poolt koheldud õiglaselt ja ausalt, on kõrgem sotsiaalkapitali tase
Kuulumine gruppi, mis oli ajalooliselt diskrimineeritud	Vähendab sotsiaalkapitali

Allikas: Kaasa, Parts 2008: 155; Halman, Luijkx 2006: 82; Radnitz *et al* 2009: 719-721; Lam 2006: 187; Alesina, La Ferrara 2002: 218

Kõige rohkem kasutatakse sotsiaalkapitali analüüsis kontrollmuutujatena tabelis 15 toodud viit esimest näitajat: sissetulek, haridus, vanus, sugu ja perekonnaseis. Sel põhjusel kasutati ka käesolevas töös ülalmainitud tegureid regressioonanalüüsi mudelite koostamisel.

Järgnevalt koostas autor kolm regressiooni mudelit, mis erinesid ainult sõltuvate muutujate poolest. Seega oli kolme mudeli kuju sarnane ning nägi välja järgmiselt:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 D_1 + \beta_4 D_2 + \beta_5 D_3 + \beta_6 D_4 + \beta_7 D_5 + \beta_8 D_6 + \beta_9 D_7 + \beta_{10} D_8 + \beta_{11} D_9 + \beta_{12} D_{10} + \beta_{13} D_{11} + \beta_{14} D_{12} + \beta_{15} D_{13} + \beta_{16} D_{14} + \beta_{17} D_{15} + u,$$

kus

Y – sõltuv muutuja. Usalduse tase, sotsiaalsetes võrgustikes osalemise aktiivsus või vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus.

X_1 – inimese religioossuse tase.

X_2 – inimese vanus

$D_1 = 1$, kui indiviid on katoliiklane

$D_2 = 1$, kui indiviid on protestant

$D_3 = 1$, kui indiviid on õigeusu pooldaja

$D_4 = 1$, kui indiviid on teise kristliku religiooni pooldaja

$D_5 = 1$, kui indiviid on judaismi järgija

$D_6 = 1$, kui indiviid on islami pooldaja

$D_7 = 1$, kui indiviid kuulub ida religiooni

$D_8 = 1$, kui indiviid on teise mittekristliku religiooni pooldaja

$D_9 = 1$, kui indiviidi sissetulek kuulub I, II või III detsiili

$D_{10} = 1$, kui indiviidi sissetulek kuulub IV, V või VI detsiili

$D_{11} = 1$, kui indiviidil on põhiharidus või madalam haridustase

$D_{12} = 1$, kui indiviidil on keskharidus, kutseharidus või kutseharidus keskhariduse baasil

$D_{13} = 1$, kui indiviidil on magistrikraad

$D_{14} = 1$, kui indiviidil on doktorikraad

$D_{15} = 1$, kui indiviid on abielus

$D_{16} = 1$, kui tegemist on mehega.

β_i – mudeli parameetrid ($i = 1, 2, \dots, 16$)

u – vealiige

Kui kõik religiooniga seotud fiktiivsed muutujad on nullid, siis indiviid on ateist. Kui kaks sissetuleku väljendavat fiktiivset muutujat on nullid, siis indiviidi sissetulek kuulub VII, VIII, IX või X detšiili. Juhul kui kõik haridusega seotud fiktiivsed muutujad on nullid, siis tähendab see, et inimene omab bakalaureusekraadi.

Kõigepealt käsitleti sõltuva muutuja rollis usalduse taset. Pärast esialgse mudeli hindamist, jäeti mudelist esiteks välja abielulisuse muutuja, kuna muutuja oli statistiliselt ebaoluline ning selle elimineerimine tõstis mudeli kirjeldusastet ning teiste muutujate statistilist olulisust. Teiseks eemaldati ebaharilikud vaatlused (studenti jääkliikmete absoluutväärtused suuremad kui 1,96). Tulemuseks saadi mudel, mille parameetrite hinnangud ja teised olulised näitajad on toodud tabelis 16. Tuleb märkida, et tabelis on esitatud ainult statistiliselt olulised näitajad.

Tabel 16. Regressioonimudeli parameetrid (sõltuvaks muutujaks on usalduse tase)

	standardiseerimata		standardiseeri-	t	p	kollineaarsus	
	β	standardviga	tud β			TOL	VIF
Konstant	0,242	0,016		14,922	0,000		
Religioosus	0,049	0,006	0,060	8,407	0,000	0,555	1,801
Vanus	0,003	0,000	0,071	12,672	0,000	0,914	1,094
Katoliiklus	-0,165	0,011	-0,108	-14,378	0,000	0,508	1,969
Protestantism	0,219	0,014	0,100	15,796	0,000	0,713	1,403
Õigeusk	-0,503	0,018	-0,164	-27,486	0,000	0,804	1,244
Judaism	-0,717	0,096	-0,040	-7,480	0,000	0,991	1,009
Islam	-0,146	0,026	-0,033	-5,683	0,000	0,847	1,180
Teised mittekristlikud	-0,146	0,069	-0,011	-2,127	0,033	0,981	1,019
Ida-religioonid	0,103	0,049	0,011	2,091	0,037	0,963	1,038
Sissetulek I,II ja III detšiilid	-0,188	0,010	-0,120	-18,204	0,000	0,661	1,512
Sissetulek IV,V ja VII detšiilid	-0,089	0,010	-0,057	-9,096	0,000	0,735	1,361
Põhiharidus või madalam	-0,228	0,013	-0,141	-17,950	0,000	0,462	2,165
Keskharidus, kutseharidus	-0,165	0,012	-0,111	-14,327	0,000	0,480	2,085
Magistrikraad	0,064	0,015	0,029	4,373	0,000	0,644	1,554
Doktorikraad	0,222	0,039	0,031	5,652	0,000	0,944	1,059
Sugu	-0,046	0,008	-0,031	-5,770	0,000	0,962	1,039

$R^2 = 0,101$; $F = 208,502$; $p = 0,000$

Allikas: autori arvutused

Kollineaarsuse statistikute (TOL ja VIF) ja läbiviidud Park'i testi alusel võib väita, et mudelis puuduvad multikollineaarsus ja heteroskedastiivsus. Mudel on statistiliselt

oluline ning kirjeldab 10,1% usalduse varieeruvusest, mida mikroandmete puhul võib pidada aktsepteeritavaks tulemuseks. Tabelist on näha, et kõik muutujad, välja arvatud „teised kristlikud“, on statistiliselt olulised olulisuse nivool 0,05. Osutus, et religioosusel on positiivne mõju usaldusele, mis ei ole kooskõlas käesoleva töö eelmiste meetodite (korrelatsioonanalüüs, kirjeldav statistika) põhjal tehtud järeldustega. Samas on antud tulemus sarnane paljude teoreetilises osas mainitud autorite tulemustega (vaata tabel 5). Kuigi seos on positiivne, tuleb märkida, et standardiseeritud regressioonikoefitsiendi väärtus on alla 0,1, mis tähendab, et seos on väga nõrk. Vaadates erinevate religioonide mõju usaldusele, võib öelda, et tulemused on sarnased nii käesoleva töö eelmise analüüsi kui ka varasemate tööde tulemustega. Standardiseeritud koefitsientide alusel on kõige suurem positiivne mõju protestantismil. Ida-religioonide ja usalduse vahel on samuti positiivne seos. Teised kristlikud religioonid on samuti positiivses seoses usaldusega, kuid nagu oli öeldud, antud näitaja ei ole statistiliselt oluline. Ülejäänute religioonide pooldajatel on mudeli järgi keskmiselt madalam usalduse tase võrreldes ateistidega. Kõige negatiivsemalt on usaldusega seotud õigeusk ja katoliiklus. Islami ja judaismi järgijate puhul on antud seos nõrgem. Teistesse mittekristlikesse religioonidesse kuuluvatel inimestel on usalduse tase samuti keskmiselt veidi madalam võrreldes ateistidega. Seega võib öelda, et üldiselt tulemused vastavad ootustele: mittehierarhilistesse religioonidesse kuuluvatel inimestel on kõrgem usalduse tase võrreldes hierarhiliste religioonide pooldajatega. Kontrollmuutujate seosed usaldusega vastavad samuti ootustele: mida kõrgem on inimese sissetulek, seda usaldavam ta on. Ka haridus on positiivses seoses usaldusega ehk mida kõrgem on indiviidi haridustase, seda tõenäolisemalt usaldab ta teisi. Naised on ootuspäraselt usaldavamad kui mehed. Vanusel on positiivne seos usaldusega ehk mida vanem on inimene, seda rohkem peaks ta inimesi usaldama, kuid taas peab märkima, et seos on väga nõrk, kuna standardiseeritud regressioonikoefitsient on alla 0,1.

Järgmisena oli koostatud mudel, kus sõltuvaks muutujaks oli mitteformaalsetes võrgustikes osalemise aktiivsus. Pärast mudeli parameetrite esialgset hindamist jäeti mudelist välja ebaharilikud vaatlused. Kuna selgus, et mudelis on olemas heteroskedastiivsus, siis kasutati White'i ehk heteroskedastiivsuse suhtes kohandatud mõjusaid standardhälvete hinnanguid. Kuna SPSS tarkvaras puudub vahetu funktsioon White'i hinnangute leidmiseks, kasutas autor Hayes'i ja Cai (2007: 718) poolt pakutud

SPSS'i makrokäsku (*macro command*). Lõpuks saadi mudel, mille näitajad (statistiliselt olulised) on toodud tabelis 17.

Tabel 17. Regressioonimudeli parameetrid (sõltuv muutuja on mitteformaalsetes võrgustikes osalemine)

	standardiseerimata		standardiseeri-	t	p	kollineaarsus	
	β	standardviga	tud β			TOL	VIF
Konstant	0,448	0,018		28,052	0,000		
Religioossus	0,021	0,007	0,032	6,012	0,004	0,533	1,875
Vanus	-0,007	0,000	-0,213	- 28,237	0,000	0,867	1,153
Katoliiklus	-0,031	0,014	-0,024	- 5,742	0,000	0,546	1,832
Protestantism	0,102	0,015	0,053	7,788	0,000	0,769	1,300
Õigeusk	-0,067	0,019	-0,026	-5,603	0,000	0,818	1,223
Islam	0,076	0,026	0,023	-2,205	0,028	0,824	1,214
Sissetulek I,II ja III detšiilid	-0,093	0,012	-0,076	-6,884	0,000	0,624	1,604
Sissetulek IV,V ja VII detšiilid	-0,031	0,012	-0,024	-2,302	0,021	0,695	1,439
Põhiharidus või madalam	-0,039	0,014	-0,030	-6,008	0,000	0,472	2,120
Keskharidus, kutseharidus	-0,035	0,013	-0,029	-7,429	0,000	0,475	2,104
Sugu	0,053	0,010	0,044	7,162	0,000	0,947	1,056
Abielulisus	-0,205	0,027	-0,062	-5,862	0,000	0,981	1,020

$R^2 = 0,073$; $F = 60,453$; $p = 0,000$

Allikas: autori arvutused

Mudel on statistiliselt oluline ($p = 0,000$) ning regressiooni kordaja on võrdne 0,073. Nagu on näha, on religioossusel positiivne mõju mitteformaalsetes võrgustikes osalemise aktiivsusele. Seega religioossemad inividid kohtuvad sagedamini lähedastega ning osalevad rohkem sotsiaalsetes üritustes. Religiooniga seotud fiktiivsetest muutujatest osutusid statistiliselt olulisteks järgmised: katoliiklus, protestantism, õigeusk, judaism ja islam. Kõigepealt tuleb märkida, et religiooniga seotud näitajate standardiseeritud regressioonikoefitsiendid on alla 0,1, mis antud juhul tähendab, et võrreldes ateismiga, ei ole erinevate usundite lõikes suurt vahet mitteformaalsetes võrgustikes osalemise suhtes. Samas võib näha, et kõige tugevam positiivne seos oli taas protestantismil. Islami ja judaismi mõju sõltuvale näitajale oli enam kui kaks korda nõrgem. Negatiivne seos sõltuva näitajaga oli taas katoliiklusel ja õigeusul. Seega võib öelda, et nagu ka usalduse puhul, on mittehierarhiliste religioonide seos mitteformaalsete võrgustikega positiivne ning hierarhiliste religioonide seos on vastassuunaline. Religioossuse seos mitteformaalsetes võrgustikes osalemisega on üldiselt positiivne, kuid samuti nõrk

(standardiseeritud regressioonikordaja on alla 0,1). Kontrollmuutujate seos mitteformaalsetes võrgustikes osalemisega vastab ootustele sarnaselt eelmisele mudelile. Vanuse mõju sõltuvale näitajale on negatiivne, seega mida vanem on indiviid, seda harvemini osaleb ta formaalsetes võrgustikes. Esimesse, teise ja kolmandasse detšiili kuuluva sissetuleku puhul on indiviidi mitteformaalsetes võrgustikes osalemise määr kõige madalam, mis tähendab, et sissetulek on positiivselt seotud antud näitajaga. Hariduse kohta ei saa kindlalt väita, et kõrgema haridustasemega indiviid osaleb rohkem mitteformaalsetes võrgustikes, kuna kahe fiktiivse muutuja (põhiharidus ja keskharidus) parameetrite väärtused on ligikaudu samad ning teiste haridusega seotud fiktiivsed muutujad on statistiliselt ebaolulised. Mehed osalevad mitteformaalsetes võrgustikes sagedamini kui naised ning abielus inimeste puhul on antud näitaja keskmiselt madalam, mis on samuti kooskõlas varasemate empiiriliste uuringutega (vaata tabel 15)

Viimasena käsitleti sõltuva muutujana vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsust. Pärast mudeli esialgset hindamist jäeti välja abielulisuse muutuja, kuna esiteks oli see statistiliselt ebaoluline, ning teiseks tõusis selle tulemusena mudeli kirjeldusaste. Lisaks olid elimineeritud ebaharilikud vaatlused. Kuna Breusch-Pagan'i test näitas, et mudelis esineb heteroskedastiivsus, siis kasutati taas White'i hinnanguid. Lõpuks saadi mudel, mille näitajad (statistiliselt olulised) on toodud tabelis 18.

Tabel 18. Regressioonimudeli parameetrid (sõltuv muutuja on vabatahtlikes organisatsioonides osalemine)

	standardiseerimata		standardiseeri-	t	p	kollineaarsus	
	β	standardviga	tud			TOL	VIF
Konstant	2,492	0,029		83,966	0,000		
Religioossus	0,362	0,011	0,220	32,733	0,000	0,555	1,800
Vanus	-0,003	0,000	-0,034	-6,120	0,000	0,911	1,097
Katoliiklus	-0,080	0,020	-0,026	-3,405	0,000	0,503	1,986
Protestantism	0,579	0,027	0,130	20,455	0,000	0,705	1,417
Õigeusk	-0,768	0,020	-0,128	-21,318	0,000	0,790	1,266
Teised kristlikud	0,749	0,089	0,060	10,786	0,000	0,915	1,093
Islam	-0,557	0,028	-0,063	-10,786	0,000	0,843	1,186
Sissetulek I,II ja III detsiilid	-0,307	0,018	-0,095	-14,499	0,000	0,654	1,529
Sissetulek IV,V ja VII detsiilid	-0,206	0,018	-0,064	-10,238	0,000	0,730	1,370
Põhiharidus või madalam	-0,538	0,024	-0,163	-20,736	0,000	0,458	2,184
Keskharidus, kutseharidus	-0,322	0,022	-0,105	-13,639	0,000	0,479	2,089
Doktorikraad	0,562	0,105	0,039	7,070	0,000	0,942	1,061
Sugu	0,108	0,014	0,036	6,580	0,000	0,961	1,041

$R^2 = 0,102$; $F = 205,453$; $p = 0,000$

Allikas: autori arvutused

Religioossus on positiivses seoses vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega, mis on kooskõlas käesoleva töö eelmiste leidudega ning paljude varasemate tööde tulemustega (vaata tabel 6). Religiooniga seotud fiktiivsetest muutujatest osutusid statistiliselt olulisteks järgmised muutujad: katoliiklus, protestantism, õigeusk, teised kristlikud religioonid ja islam, kusjuures standardiseeritud regressioonikordaja absoluutväärtus on üle 0,1 ainult protestantismi ja õigeusu puhul. Nagu ka eelmiste mudelite puhul, on mittehierarhilistel religioonidel tugevam samasuunaline mõju vabatahtlikes organisatsioonides osalemisele võrreldes hierarhilistega. Kõige tugevam positiivne seos on taas protestantismil, nõrgem positiivne seos on teistel kristlikel religioonidel. Kõige suurem negatiivne mõju on taas õigeusul. Katoliiklus ja islam on samuti negatiivselt seotud sõltuva muutujaga, kuid antud seos on nõrgem. Kontrollmuutujate mõju vabatahtlikes organisatsioonides osalemisele vastab samuti ootustele. Kuigi vanuse puhul on standardiseeritud regressioonikordaja väiksem kui 0,1, võib üldiselt öelda, et vanus on seotud sõltuva muutujaga negatiivselt ehk mida vanem on inimene, seda harvemini osaleb ta formaalsetes võrgustikes. Sissetulek ja haridus on nagu ka teiste näitajate puhul

positiivses seoses sõltuva muutujaga. Mehed osalevad vabatahtlikes organisatsioonides võrreldes naistega keskmiselt sagedamini.

Võttes kokku regressioonianalüüsi tulemused, võib öelda, et religioossus on positiivses seoses kõigi käsitletud sotsiaalkapitali elementidega, kuid kõige rohkem on religioossus seotud vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega. Lisaks sellele näitas regressioonianalüüs, et mittehierarhiliste religioonide pooldajatel on keskmiselt kõrgem sotsiaalkapitali tase võrreldes hierarhiliste religioonide järgijatega. Kõige suurem positiivne mõju sotsiaalkapitalile on protestantismil ning kõige suurem negatiivne mõju on õigeusul. Seega kinnitas regressioonianalüüs käesoleva töö eelmiste analüüsi meetodite põhjal saadud tulemusi.

Kui rääkida sellest, kuidas saab käesoleva töö raames saadud tulemusi rakendada reaalses elus, siis võib jälle mõelda sissejuhatuses mainitud migrantide ühiskonda integreerumise peale. Kuna pagulaste peamiseks usunditeks on islam ja katoliiklus, siis võttes arvesse saadud tulemusi, võib oletada, et keskmise pagulase sotsiaalkapital on madalam võrreldes näiteks protestantismi pooldajaga. Seega lisaks teistele migratsiooniga seotud barjääridega (keel, kultuur, inimkapital), võib põgenike integreerumine olla raskendatud ka sotsiaalkapitali nappusega. Teisest küljest, nagu näitas regressioonanalüüs, on religioossematel inimestel keskmiselt rohkem sotsiaalkapitali, mille põhjal võib oletada, et religioossemate migrantide edukas integreerumine nõuab vähem kulukaid integreerimisprogramme võrreldes mittereligioossete inimestega. Efektive integreerumisprogrammi välja töötamiseks peavad kõik ülaltoodud tegurid olema poliitikakujundajate poolt arvesse võetud.

KOKKUVÕTE

Üks populaarsemaid nähtusi sotsiaalteadustes on sotsiaalkapital, mis ei ole üllatav. Selle olemasolu nii indiviidi kui ka piirkonna tasemel seostatakse paljude soovitud tulemustega. Sellepärast tulebki uurida, millised muutujad võiksid olla antud nähtuse seletavateks muutujateks ehk teiste sõnadega ka allikateks. Erialakirjanduses kõige levinumad sotsiaalkapitali allikad indiviiditasemel on sissetulek, haridus, vanus, sugu, perekonnaseis jne. Tihti kasutatakse neid kontrollmuutujatena. Kuigi sotsiaalteadlaste huvi religiooni ja religioossuse kui võimaliku sotsiaalkapitali allika vastu on viimastel aastatel kasvanud, on antud muutuja jäänud alati tagaplaanile. Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on selgitada, milline on religiooni ja religioossusega seotud näitajate seos sotsiaalkapitaliga.

Sotsiaalkapitali esimesed süstemaatilised käsitlused on ilmunud juba 1980-ndatel aastatel ning praegusel hetkel on antud kontseptsiooni võimalike definitsioone palju. Praktikas aga defineeritakse seda tavaliselt selliste sotsiaalkapitali elementide kaudu nagu mitteformaalsed võrgustikud, vabatahtlikud organisatsioonid, usaldus ning normid ja vastastikkus. Kuna autor leiab, et kolme esimest elementi on empiirilistes uuringutes kõige rohkem käsitletud, siis võrreldavuse tagamiseks otsustas autor käesoleva töö raames keskenduda just neile.

Kuigi tänapäeval leiab Euroopas aset sekularisatsiooniprotsess, on religioon ikkagi väga tähtsal kohal inimeste igapäevases elus. Teistes maailma piirkondades on antud tähtsus veelgi suurem. Selle tõttu tasubki uurida religiooni ja religioossuse mõju erinevatele töö- ja eluvaldkondadele, sealhulgas ka sotsiaalkapitalile.

Religioossus on multidimensionaalne nähtus, mida on raske defineerida. Erialakirjanduses kõige populaarsemad religioossuse dimensioonid on pakutud Glock'i ja Stark'i poolt: kogemuslik (*experiential*), rituaalne (*ritualistic*), ideoloogiline

(*ideological*), intellektuaalne (*intellectual*) ja järelaluslik (*consequential*). Chitwood *et al* (2008: 664-666) uuringu järgi kasutatakse empiirilistes uuringutestegelikult järgmisi religioossuse dimensioone: organisatsiooniline religioossus, religioosne kuuluvus, subjektiivne religioossus, mitteorganisatsiooniline religioossus, religioosne toimetulek, spirituaalsus ning multidimensionaalne religioossus.

Varasemate empiiriliste uuringute käsitluse kokkuvõttena võib välja tuua, et tulemused varieeruvad sõltuvalt kontekstist ning kasutatavatest andmetest. Näiteks sõltuvalt vaadeldavast piirkonnast, võib religioossus olla usaldusega seotud nii positiivselt kui ka negatiivselt või seos võib olla mitteoluline. Samas leiab autor, et mõned üldised järeldused saab ikkagi teha. Esiteks on enamus autoreid leidnud, et mittehierarhilised religioonid, eriti protestantism, avaldavad positiivset mõju sotsiaalkapitali elementidele ning hierarhilised usundid avaldavad negatiivset mõju. Teiseks, nagu juba oli mainitud, varieeruvad tulemused sõltuvalt vaadeldavast piirkonnast ning kasutatavatest andmetest. Kolmandaks, USA-s on enamus kristluse voolusid positiivses seoses sotsiaalkapitaliga. Neljandaks, üldise religioossuse mõju on pigem positiivne, kuid kui eristada ametlikku ja mitteametlikku religioossust, siis tulemused varieeruvad. Viiendaks, religioosne mitmekesisus on positiivses seoses usaldusega, kuid negatiivses seoses vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega. Käesoleva töö empiirilises osas kontrollitakse esimest ja neljandat järeldust.

Empiirilise uuringu läbiviimiseks kasutatakse Euroopa Sotsiaaluuringust pärinevaid andmeid. Esimese analüüsimeetodi jaoks koostati valim, mis koosnes 18 riigist, mis võtsid osa teises, kolmandas, neljandas, viiendas ja kuuendas Sotsiaaluuringu küsitlusvoorus. Korrelatsioon-, faktor- ja regressioonanalüüsi jaoks kasutati Sotsiaaluuringu kuuendat küsitlusvooru ning kaasati valimisse kõik riigid, välja arvatud Israel ja Venemaa. Analüüsis kasutati vastuseid küsimustele, mis mõõdavad inimese usalduse taset; mitteformaalsetes võrgustikes osalemise aktiivsust; vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsust; üldist, ametlikku ja mitteametlikku religioossust ning samuti kasutati küsimust, mis identifitseeris, mis usundisse peab isik ennast kuuluvaks.

Esimese analüüsimeetodi raames käsitles autor, kas sotsiaalkapitali tase varieerub erinevate usundite ning religioossuse tasemete lõikes. Analüüs näitas, et usalduse tase

ning vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus on kõrgem mittehierarhiliste religioonide pooldajatel, mis on kooskõlas varasemate empiiriliste uuringutega. Mitteformaalsete võrgustike osalemise näitaja oli kõrgem nende religioonide järgijatel, mille osakaal Euroopas on väike. Religioossuse kohta võib öelda, et kõik kolm religioossuse vormi (üldine, ametlik ja mitteametlik) on positiivses seoses vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega. Samas tekib küsimus, mis tüüpi vabatahtlike organisatsioonidega on tegu. Loogiline oletus oleks, et tegu on kirikuga seotud organisatsioonidega. Kõigi religioossuse vormide seos usalduse ja mitteformaalsete võrgustikega on pigem negatiivne, kuid mõnede näitajate puhul on seosed mittelineaarse iseloomuga, mis tähendab, et ühe muutuja suurenemisel langeb teine muutuja teatud tasemeni ning seejärel hakkab taas kasvama .

Järgmise analüüsimeetodina oli valitud korrelatsioonanalüüs. Kuigi enamuse näitajate vahelised korrelatsioonikordajad ei ületanud 0,1, võib öelda, et kõik religioossuse vormid on positiivses seoses vabatahtlikes organisatsioonides osalemisega, mis kinnitas eelmise analüüsimeetodi tulemusi. Üldisel religioossusel ei olnud seost ei usalduse ega mitteformaalsete võrgustikega. Ametlik ja mitteametlik religioossus oli pigem negatiivses seoses antud sotsiaalkapitali elementidega, mis on samuti kooskõlas eelmise analüüsimeetodi tulemustega.

Seejärel viidi läbi faktoranalüüs, kus usaldust väljendavatest näitajatest ning mitteformaalsete võrgustikega seotud küsimustest koostati vastavalt üks usaldust väljendav ning üks mitteformaalseid võrgustike väljendav indikaator. Samuti koondati edasises regressioonanalüüsis multikollineaarsuse ohu vältimiseks kõik religioossust väljendavad näitajad ühte muutujasse.

Regressioonanalüüsi raames koostati kolm regressioonimudelit, mis erinesid vaid sõltuva muutuja poolest: esimene oli faktoranalüüsi tulemusena leitud usalduse koondnäitaja, teine oli mitteformaalseid võrgustike väljendav koondnäitaja ning kolmas sõltuv muutuja oli vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsus. Regressioonanalüüs kinnitas samuti, et religioossuse ja vabatahtlikes organisatsioonides osalemise aktiivsuse vahel on olemas oluline seos. Teiste sotsiaalkapitali elementidega oli religioossus positiivses seoses, kuid seos oli väga nõrk. Lisaks sellele kinnitas regressioonanalüüs, et protestantismi positiivne mõju sotsiaalkapitalile on tõepoolest suurem võrreldes teiste

religioonidega. Eriti märgatav vahe on usalduse ja vabatahtlikes organisatsioonides osalemise puhul. Kõige suurem negatiivne mõju sotsiaalkapitali elementidele oli õigeusul.

Käesoleva töö edasiarenduse võimalustena näeb autor esiteks institutsionaalse usalduse ning norme ja väärtusi väljendavate näitajate analüüsi sisselülitamist, teiseks teoreetilises osas varasemate uuringute põhjal tehtud, kuid empiirilises osas kajastamata jäänud järelduste kontrollimist ning kolmandaks, keerulisemate analüüsi meetodite kasutamist, kuna analüüsi käigus tekkis põhjus arvata, et muutujate vaheline seos omab mittelineaarset iseloomu.

VIIDATUD ALLIKAD

1. About the European Social Survey European Research Infrastructure – ESS ERIC, European Social Survey [<http://www.europeansocialsurvey.org/about/>] 14.05.2016
2. **Alesina, A., La Ferrara, E.** Who trusts others? – Journal of public economics, 2002, 85, pp. 207-234
3. **Allport, G., Ross, J.** Personal religious orientation and prejudice. Journal of Personality and Social Psychology. 1967, 5, pp. 432-443
4. **Barro, R. J., McCleary, R. M.** Religion and Economy. – Journal of Economic Perspectives, 2006, Vol. 20, No. 2, pp. 49-72.
5. **Bergan, A., McConatha J.T.** Religiosity and life satisfaction. – Activities, Adaptation & Aging, 24, 3, 23-34
6. **Berggren, N., Bjørnskov, C.** Is the importance of religion in daily life related to social trust? Cross-country and cross-state comparisons. Journal of Economic Behavior & Organization, 2011. 80, 459–480.
7. **Beyerlein, K., Hipp J., R.** From Pews to Participation: The Effect of Congregation Activity and Context on Bridging Civic Engagement. – Social Problems, 2006, 53, No. 1, pp. 97-117
8. **Bjørnskov, C. Sønderskov, K.M.** Is Social Capital a Good Concept? – Social Indicators Research, 2013, 114(3), pp. 1225 – 1242. DOI: 10.1007/s11205-012-0199-1

9. **Borgonovi, F.** Divided We Stand, United We Fall: Religious Pluralism, Giving, and Volunteering. – *American Sociological Review*, 2008, 73, No. 1, pp. 105-108
10. **Bourdieu, P.** The forms of capital. – *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Ed. J. Richardson. New York: Greenwood Press, 1986, pp. 241–258.
11. **Bourdieu, P., Wacquant, L. J. D.** An invitation to reflexive sociology. – Chicago: University of Chicago Press, 1992, 332p. Viidatud Field, J. *Social Capital*. New York: Routledge, 2003, 165p. vahendusel.
12. **Brañas-Garza, P., Rossi, M., Zalcivever, D.** Individual's Religiosity Enhances Trust: Latin American Evidence for the Puzzle. - *Journal of Money, Credit and Banking*, 2009, 41, No. 2/3, pp. 555-566
13. **Buonanno, P, Montolio, D, Vanin, P.** Does social kapital reduce crime? – *Journal of Law & Economics*, 2009, Vol. 52, No. 1, pp. 145 – 170
14. **Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G.** Social capital's fortune: an introduction. – *The handbook of social capital*. Edited by Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G., Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 1 – 10.
15. **Chitwood D.D., Weiss, M.L., Leukefeld C.G.** A Systematic Review of Recent Literature on Religiosity and Substance Use – *Journal of Drug Issues*, 2008, 653-688
16. **Coleman J.S.** *Equality and Achievement in Education*. Boulder: Wesview Press, 1990, Viidatud Field, J. *Social Capital*. New York: Routledge, 2003, 165p. vahendusel
17. **Coleman, J. S.** Social Capital in the Creation of Human Capital. – *American Journal of Sociology*, 1988, pp. 95– 120.
18. **Curtis, J., U., Baer, D., E., Grabb, E., G.** Nations of Joiners: Explaining Voluntary Association Membership in Democratic Societies. – *American Sociological Review*, 2001, 66, No. 6, pp. 783-805
19. **Davie, G.** *The sociology of religion*. Los Angeles: SAGE, 2007, 283 p.

20. **Durkheim, E.** The Elementary Forms of Religious Life. London: Harper Collins, 1976. Viidatud Davie, G. The sociology of religion. Los Angeles: SAGE, 2007, 283 p. vahendusel.
21. **Esser, H.** The two meanings of social capital. – The handbook of social capital. Edited by Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G., Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 22 – 49.
22. **Field, J.** Social Capital. New York: Routledge, 2003, 165p.
23. **Forte, A., Peiró-Palomino, J., Tortosa-Ausina, E.** Does social capital matter for European regional growth? – European Economic Review, 2015, 77, pp. 47-64
24. **Fukuyama, F.** Social capital, civil society and development. – Third World Quarterly, 2001, Vol 22, No 1, pp 7 – 20,
25. **Fukuyama, Y.** The major dimensions of church membership. Review of Religious Research, 1960, 2, 154-161.
26. **Glaeser E. L., Laibson D. I., Scheinkman J. A., Soutter C. L.** Measuring Trust –The Quarterly Journal of Economics, 2000, Vol. 115, No. 3, pp. 811 – 846.
27. **Glock, C. Y., Stark, R.** Religion and society in tension. San Francisco: Rand McNally, 1965
28. **Greil, A. L.** Art: Defining religion. – The World's Religions, Clarke, Peter B. & Peter Beyer (eds.), London: Routledge. 2009, 135-149. Viidatud Bergunder, M. What is religion?: The unexplained subject matter of religious studies. - Method & Theory in the Study of Religion, 2014, 26, no 3, pp. 246-286 vahendusel
29. **Guiso, L., Sapienza, P., Zingales, L.** People's opium? Religion and economic attitudes. – Journal of monetary economics, 2003, 50, pp. 225-282
30. **Halman, L.; Luijkx, R.** Social capital in contemporary Europe: evidence from the European social survey. Portuguese journal of social science, 2006, 5 (1), 65–90.

31. **Hayes, A.F., Cai, L.** Using heteroskedasticity-consistent standard error estimators in OLS regression: An introduction and software implementation – Behavior Research Methods, 2009, 39, 4, 709 – 722.
32. **Holdcroft, B.** What is Religiosity? – Catholic education: A Journal of Inquiry and Practice, Vol. 10, No. 1, September 2006, 89-103
33. **Jeong, H.O.** How do religions differ in their impact on individuals' social capital? The case of South Korea. Nonprofit and voluntary sector quarterly, 2010, 39, 142- 160.
34. **Kaasa, A.** Culture, religion and social capital: evidence from European regions - International Journal of Sociology and Social Policy, 2015, Vol. 35, No 11/12 pp. 772-794.
35. **Kaasa, A.** Religion and Social Capital: evidence from European countries, International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie, 2013 23:3, 578-596
36. **Kaasa, A.** Sotsiaalkapitali mõõtmise. – Sotsiaalkapital, majandusareng ja ühiskondlik vastutus. Vastutav toimetaja H. Kaldaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 77– 90.
37. **Kaasa, A., Parts, E.** Individual-Level Determinants of Social Capital in Europe: Differences between Country Groups. – Acta Sociologica, 2008, Vol. 51, No. 2, pp. 145 – 168.
38. **Karja, T.** Religioon majandusarengu mõjurina. Tartu Ülikool. 2013, 63 lk.
39. **Kawachi, I., Kennedy, B. P., Glass, R.** Social Capital and Self-Rated Health: A Contextual Analysis. – American Journal of Public Health, 1999, Vol 89, No 8, pp. 1187 – 1193.7
40. **Knack, S., Keefer, P.** Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. – The Quarterly Journal of Economics, 1997, 112, No. 4, pp. 1251-1288

41. **La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., Vishny, R.,B.** Trust in large organizations. - The American Economic Review, 1997, Vol. 87, No. 2, pp. 333-338
42. **Lam, P.-Y.** Religion and civic culture: A cross-national study of voluntary association membership. Journal for the scientific study of religion, 2006 45, 177–193.
43. **Lenski, G.** The religious factor. Garden City, NY: Doubleday, 1963. Viidatud Lam, P.-Y. Religion and civic culture: A cross-national study of voluntary association membership. Journal for the scientific study of religion, 2006 45, 177–193.
44. **Marx, K. and Engels, F** Collected Works. London: Lawrence and Wishart, 1975. Viidatud Davie, G. The sociology of religion. Los Angeles: SAGE, 2007, 283 p. vahendusel.
45. **Norris, P., Inglehart R.** Sacred and secular: religion and politics worldwide. 2nd edition. Cambridge *et al*: Cambridge University Press, 2011, 375p.
46. **Parts, E.** Sotsiaalkapitali elemendid. – Sotsiaalkapital, majandusareng ja ühiskondlik vastutus. Vastutav toimetaja H. Kaldaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 46– 76
47. **Parts, E.** Sotsiaalkapitali paradigma. – Sotsiaalkapital, majandusareng ja ühiskondlik vastutus. Vastutav toimetaja H. Kaldaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 14– 45.
48. **Plaat, J.** Mida usuvad Eesti elanikud?
[<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/sator/sator2/Mida%20usuvad.html>] 14.05.2016
49. **Portes, A.** Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. – Annual Review of Sociology, 1998, Vol. 24, pp. 1 – 24.
50. **Putnam, R. D.** Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster Paperbacks, 2000, 541 p.

51. **Putnam, R. D.; Leonardi, R.; Nanetti R.Y.** Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. New York: Princeton University Press, 1993, 258p.
52. **Radnitz S., Wheatley J., Zürcher C.** The Origins of Social Capital Evidence From a Survey of Post-Soviet Central Asia – *Comparative Political Studies*, 2009, Vol. 42, No. 6, pp. 707 – 732.
53. **Ruiter, S., De Graaf, N., D.** National Context, Religiosity, and Volunteering: Results from 53 Countries. – *American Sociological Review*, 2006, 71, pp. 191-210
54. **Salamon, L. M., Anheier, H. K.** The Third World's Third Sector in Comparative Perspective. *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*, no. 24, edited by Lester M. Salamon and Helmut K. Anheier, Baltimore: The Johns Hopkins Institute for Policy Studies, 1997, 35 p.
55. **Sarkissian, A.** Religion and Civic engagement in Muslim Countries. - *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2012, 51, 4, 607–622.
56. **Smidt, C.** Religion and Civic Engagement: A Comparative Analysis. - *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1999, 565, pp. 176-192
57. **Steensland, B., Robinson, L. D., Wilcox, W. B., Park, J. Z., Regnerus, M. D., Woodberry, R. D.** The measure of American religion: Toward improving the state of the art. – *Social Forces*, 2000, Vol. 79, No. 1, pp. 291 – 318.
58. **Trautmüller, R.** Moral Communities? Religion as a Source of Social Trust in a Multilevel Analysis of 97 German Regions. – *European Sociological Review*, 2011, 27, No. 3, pp. 346-363
59. **Uslaner E., M.** Religion and Civic Engagement in Canada and the United States. - *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2002, 41, No. 2, pp. 239–254
60. **Uslaner E.M.** Trust as a moral value – *The handbook of social capital*. Edited by Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G., Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 101 – 121.

61. **Van Tienen, M., Scheepers, P., Reitsma, J., Schilderman, H.** The Role of Religiosity for Formal and Informal Volunteering in the Netherlands. - *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 2011, 22, No. 3, pp. 365-389
62. **Weber, M.** The protestant ethic and the spirit of capitalism. New York : Scribner, 1976, 292 p.
63. **Weber, M.** The sociology of religion. Boston : Beacon Press, 1963, 304 p.
64. **Weeden, J., Kurzban R.** What predicts religiosity? A multinational analysis of reproductive and cooperative morals. – *Evolution and Human Behaviour* 2013, 34, 440-445
65. Weighting European Social Survey Data. *European Social Survey*, 2014, 6 p. [http://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_weighting_data_1.pdf] 14.05.2016
66. **Welch, M., R., Sikking, D., Loveland, M.,T.** The Radius of Trust: Religion, Social Embeddedness and Trust in Strangers. - *Social Forces*, 2007, 86, No. 1, pp. 23-46
67. **Welch, M., R., Sikkink, D., Sartain, E. Bond, C.** Trust in God and Trust in Man: The Ambivalent Role of Religion in Shaping Dimensions of Social Trust. - *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2004, 43, No. 3, pp. 317-343
68. **Whiteley P. F.** Economic Growth and Social Capital. – *Political Studies*, Vol 43, 2000, pp. 443 – 466.
69. **Wilson, J., Janoski T.** The Contribution of Religion to Volunteer Work. – *Sociology of Religion*, 1995, 56, No. 2, pp. 137-152
70. **Yeung, A., B.** An Intricate Triangle – Religiosity, Volunteering, and Social Capital: The European Perspective, the Case of Finland. - *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 2004, 33, No. 3, pp. 401-422

LISAD

Lisa 1. Euroopa Sotsiaaluuringu küsitlusest analüüsi valitud küsimused

1. Üldiselt hinnates, kas Teie arvates võib enamikku inimesi usaldada? (Skaalal 0 – 10, kus 0 tähendab, et enamikku inimesi ei saa usaldada ja 10 tähendab, et enamikku inimesi saab usaldada.)
2. Mida Te arvate, kas enamus inimesi püüaks teid võimaluse korral ära kasutada või käituvad nad pigem ausalt? (Skaalal 0 – 10, kus 0 tähendab, et enamus inimesi püüaks ära kasutada ja 10 tähendab, et enamus inimesi püüaks käituda ausalt.)
3. Kas Teie arvates inimesed on tavaliselt abivalmid? (Skaalal 0 – 10, kus 0 tähendab, et inimesed ei ole abivalmid ja 10 tähendab, et inimesed on abivalmid.)
4. Kui sagedasti kohtute sõprade, sugulaste ja kolleegidega? (Vastusevariandid: 1= mitte kunagi, 2= vähem kui kord kuus, 3= kord kuus, 4= mitu korda kuus, 5= kord nädalas, 6= mitu korda nädalas, 7= iga päev.)
5. Kui sagedasti võtate teiste omaealistega võrreldes osa sotsiaalsetest üritustest või kohtumistest? (Vastusevariandid: 1= palju harvemini kui enamik eakaaslast, 2= harvemini kui enamik eakaaslast, 3= umbes sama tihti kui enamik eakaaslast, 4= sagedamini kui enamik eakaaslast, 5= palju sagedamini kui enamik eakaaslast.)
6. Mitu korda olete teinud vabatahtlikku tööd organisatsioonides viimase 12 kuu jooksul? (Vastusevariandid: 1= vähemalt kord nädalas; 2= vähemalt kord kuus, 3= vähemalt kord iga kolme kuu jooksul, 4= vähemalt kord iga kuue kuu jooksul, 5= veel harvemini, 6= mitte kunagi.)

Lisa 1 järg

7. Millise usu tunnistajaks Te ennast peate? (Vastusevariandid: katoliiklus, protestantism, õigeusk, teine kristlik religioon, judaism, islam, ida-religioonid, teised mittekristlikud religioonid, ateism)
8. Kui religioosne Te olete? (Skaalal 0 – 10, kus 0 tähendab, et inimene ei ole religioosne ja 10 tähendab, et inimene on väga religioosne)
9. Kui sagedasti võtate osa religioossetest teenistustest? (Vastusevariandid: 1= iga päev, 2= mitu korda nädalas, 3= kord nädalas, 4= vähemalt kord kuus, 5= ainult erilistel pühadel, 6= veel harvemini, 7= mitte kunagi.)
10. Kui tihti Te palvetate? (Vastusevariandid: 1= iga päev, 2= mitu korda nädalas, 3= kord nädalas, 4= vähemalt kord kuus, 5= ainult erilistel pühadel, 6= veel harvemini, 7= mitte kunagi.)
11. Vanus (Arvutati sünniaasta alusel)
12. Mis on Teie leibkonna kogu netosissetulek? (Vastusevariantideks on detšiilid)
13. Milline on Teie kõrgeim haridustase, mille olete omandanud? (Vastusevariandid: madalam kui põhiharidus; teise taseme alumise astme haridus (põiharidus); teise taseme haridus (keskharidus), kutseharidus/ erialane haridus; teise taseme haridus (keskharidus), kutseharidus keskhariduse baasil; teise taseme järgne, kolmanda taseme (kõrgharidus) eelne haridus; madalam kolmanda taseme haridus (kõrgharidus, bakalaureus); kõrgem kolmanda taseme (kõrgharidus, magister või veel kõrgem) haridus.)
14. Sugu
15. Mis on Teie ametlik perekonnaseis (Vastusevariandid: ametlikult abielus, registreeritud kodanikuabielus, lahuselu, ametlikult lahutatud, abikaasa on surnud, mitte ükski nendest)

Lisa 2. Sotsiaalkapitali ja religioossusega seotud näitajate omavaheline korrelatsioon („*** – seos on statistiliselt oluline olulisuse nivool 0,05. **, ** – seos on statistiliselt oluline olulisuse nivool 0,01).

nr		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Enamikku inimesi võib usaldada	1,00								
2	Enamus inimesi püüaks Teid ära kasutada	0,509**	1,00							
3	Inimesed on tavaliselt abivalmid	0,442**	0,442**	1,00						
4	Kui tihti kohtute sõprade sugulaste ja kolleegidega	0,075**	0,073**	0,066**	1,00					
5	Kui sagedasti osalete sotsiaalsetes üritustes	0,113**	0,115**	0,090**	0,285**	1,00				
6	Kui religioosne te olete	0,002	-0,013*	0,009	-0,013*	0,002	1,00			
7	Kui tihti osalete religioossetes teenistustes	-0,018**	-0,048**	-0,027**	-0,046**	0,031**	0,615**	1,00		
8	Kui tihti palvetate	-0,024**	-0,051**	-0,025**	-0,061**	-0,030**	0,702**	0,660**	1,00	
9	Kui tihti teete vabatahtlikku tööd	0,161**	0,123**	0,120**	0,127**	0,182**	0,085**	0,111**	0,077**	1,00

Allikas: autori arvutused

SUMMARY

THE ROLE OF RELIGION AND RELIGIOSITY IN THE CREATION OF INDIVIDUAL'S SOCIAL CAPITAL

Dmitri Birjukov

Nowadays, it is widely accepted that who you know is as important (if not more) as what you know. That is, a dense network of contacts allows individuals to accomplish more in both professional and personal life. Among social scientists, this notion is known as social capital. Social capital is important both on micro and macro level. On micro level, the more social capital individuals have, the more potential resources they can acquire through their networks. On macro level, social capital allows communities and nations to reduce transaction costs by cooperating in a more efficient way, which in turn may lead to economic growth and other positive outcomes (reduced crime rates). The aspects indicated above explain the importance of studying the determinants of social capital. In previous literature, the main objects of focus of scholars have been socio-demographic indicators: income, education, marital status, sex, age etc. Although in recent years, religion related aspects have gathered comparatively more attention, it can still be said, that there is few empirical evidence on connection between religion and social capital.

The main objective of the thesis is to determine the relationship between religion and religiosity and social capital. To achieve this goal, the following research tasks have been set:

- explain the concept of social capital;
- explain religion related aspects from social capital perspective;
- give an overview of previous empirical studies;
- give an overview of data and analytical methods used in the thesis;

- analyze the level of social capital of individuals in different religions and religiosity groups;
- analyze the relationship between religion related aspects and elements of social capital by carrying out correlation and regression analysis.

In the last two-three decades, social capital has been defined in numerous ways by scholars from different disciplines. Today, most of researchers define social capital through its main components – interpersonal trust, institutional trust, informal networks, volunteering and norms and values. In this paper, social capital was defined and measured according to the three components that the author finds to be the most popular in the empirical studies: interpersonal trust, informal networks and volunteering.

Despite the secularization in Europe, religion is still an important part of peoples' everyday lives. Considering the fact that the fastest population growth takes place in developing countries, where the level of religiousness is comparatively high, it can be expected that the overall role of religion will be even more important. Despite all that, there is still no consensus in scientific literature on what exactly religion is, which proves the complexity of the subject. As with religion, there is still no certain definition of religiosity. Rather, many authors have argued that religiosity is a multidimensional concept and that different dimensions have to be taken into account to measure one's religiosity level. The most common religiosity dimensions are: experiential, ideological, intellectual, ritualistic and consequential.

The overview of previous studies on the subject showed that results may vary depending on context and type of data used. For example, the impact of religiosity may be positive, negative or neutral, depending on which particular region is being studied. In addition, several aspects can be pointed out. First, the majority of scholars have found that non-hierarchical religions (especially protestantism) are mostly positively associated with social capital elements, whereas hierarchical religions have a negative impact. Second, the majority of authors found a positive relationship between all christian religions and social capital in the context of USA. Third, the impact of general religiosity on social capital is rather positive, but results vary if there is a distinction between formal and informal religiosity. And last, religious diversity is positively associated with trust, but

has a negative impact on volunteering. In the empirical part of the thesis, the author controls the validity of the first and second aspects mentioned above.

In the empirical part of the thesis, the data from European Social Survey has been used. For the first analytical method, a sample has been composed consisting of 18 countries, which took part of the second, third, fourth, fifth and sixth ESS rounds. In addition, the data from the sixth ESS round was used to carry out correlation, factor and regression analyses. During analytical procedures, the author has used questions that measure the level of trust, participation in informal networks, participation in voluntary organizations, and general, formal and informal religiosity. Also, the question which identifies an individual's religion has been used.

First, different religions and levels of religiosity have been compared in order to find out whether they have different impact on social capital elements. It turned out individuals belonging to non-hierarchical religions demonstrate higher trust levels and more frequent participation in voluntary organizations. These findings are similar to previous empirical studies. However, participation in informal networks was higher among individuals, belonging to minor religions. All religiosity forms had a positive association with volunteering and rather negative impact on trust and informal networks.

Correlation matrix showed that relationships between religion related indicators and social capital elements are weak. However, it can be pointed out, that all religiosity forms are positively associated with volunteering, which confirms the results of the previous analytical method. General religiosity had no correlation with either trust or informal networks. Formal and informal trust had a rather negative relationship with both trust and informal networks, which is also similar to earlier results.

Next, factor analysis has been carried out. As a result, three factors have been composed. Indicators related to trust have been aggregated into the first factor. The second factor was connected to informal networks. The third factor was closely related to religiosity indicators – general, formal and informal religiosity. Consequently, these factors have been applied in regression analysis.

Finally, regression analysis has been conducted. There were three regression models as there were three different dependent variables – trust, informal networks and volunteering. The results confirmed again, that religiosity is positively related to participating in voluntary organizations. However, the impact of religiosity on trust and informal networks was very weak. In addition, analysis has shown that, among all religions, protestantism has the strongest positive impact on each social capital element. Orthodoxy had the strongest negative impact on social capital elements. In general, analysis confirmed that non-hierarchical religions have a more positive impact on social capital compared to hierarchical religions.

Considering the current situation in Europe, the results can be applied to improve the efficiency of refugees' integration programs. The majority of refugees have whether catholic or islamic background. As the results of this paper indicate – individuals belonging to these religions on average demonstrate lower levels of social capital, compared to non-hierarchical religions. This means that in addition to other integration barriers (language, culture, human capital), integration of refugees requires probably more resources because of lack of social capital. On the other hand, the results have shown that more religious individuals have generally more social capital. All these aspects have to be taken into account in order to design efficient integration programs.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Dmitri Birjukov,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Religiooni ja religioossuse roll indiviidi sotsiaalkapitali kujunemisel“, mille juhendaja on dotsent Anneli Kaasa,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **19.05.2016**